

วิเคราะห์ภาวะและบทบาทของผู้นำ

ความนำ

การศึกษาในเรื่องนี้ เป็นการศึกษาเพื่อต้องการทราบถึง การแสดงออกและบทบาทของผู้นำชุมชนหนึ่งซึ่งรวมทั้งกระบวนการต่าง ๆ ของชุมชนที่แสดงออกมาเพื่อประโยชน์ของชุมชนและในกรณีเมื่อชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายของสาธารณะ ในเรื่องการสร้างทางด่วนสายบางโคล่-แจ้งวัฒนะ และถนนรวมและกระจายการจราจร ซึ่งมีผลให้ชาวชุมชนบ้านครัวเกือบทั้งหมดต้องถูกเวนคืนที่ดิน เพื่อรองรับกับการสร้างทางดังกล่าว ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นของชุมชนหลังจากได้รับทราบนโยบายแล้วมีการคัดค้านไม่เห็นด้วยกับโครงการดังกล่าว และได้ต่อสู้ต่อรองกับรัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลได้รับทราบข้อเท็จจริง เป็นระยะเวลาถึง 6 ปี (2531-2536)

อย่างไรก็ตามการศึกษานี้มิได้ต้องการหาข้อสรุปในประเด็นเรื่องทางด่วน แต่มุ่งที่ศึกษาถึงบทบาทของผู้นำที่มีต่อชุมชนและกระบวนการต่าง ๆ ของชุมชนในการต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชุมชน โดยที่ผู้ศึกษาได้ใช้การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ และศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ซึ่งอาจจะ เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการศึกษาครั้งนี้

สำหรับประเด็นในการนำเสนอการพรรณนาและวิเคราะห์ในบทนี้ ผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นการนำเสนอตามลำดับขั้นตอนเป็น 3 ประเด็นคือ

1. ประวัติและข้อมูลชุมชน
2. บทบาทของผู้นำในการพัฒนาชุมชน
3. บทบาทและกระบวนการต่อสู้ของชุมชน

ประวัติและข้อมูลชุมชน¹

1. สถานที่ตั้ง ชุมชนบ้านครัวเหนือตั้งอยู่ที่ ถนนเจริญผลตัดใหม่ แขวงถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร โดยมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จรดซอยพญานาค

ทิศใต้ จรดคลองแสนแสบ

ทิศตะวันออก จรดด้านหลังโรงแรมเอเชีย

ทิศตะวันตก จรดถนนเจริญผลตัดใหม่

2. ประวัติความเป็นมา

ชุมชนบ้านครัวมีประวัติความเป็นมายาวนาน โดยมีบรรพบุรุษเป็นชาวจามในเขมร อพยพมาในประเทศไทยเนื่องจากเหตุเพราะสงครามเป็น 3 ระลอก

ระลอกที่ 1 ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา พระยาตากซึ่งสันตการนากองเรือ ได้ยกทัพไปปราบเขมร ได้กวาดต้อนชาวจามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยให้ตั้งครัวเรือนอยู่ริมน้ำในบางกอก

ระลอกที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ยาดราทไฟไปปราบเขมร มีเจ้าพระยาจักรีหมด ซึ่งเป็นกองอาสาจาม เป็นกองหน้า ยกไปตีหัวเมืองกัมพูชา เจ้าเมืองกัมบอตาน กัมพูชายอมสามัคคี และได้มีการอพยพครัวจามในกัมพูชามาอยู่ในป่าไฟ ชาวทุ่งพญาไท ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นภาษาเขมรว่า พุมมะเปรย หรือเปรยสะลือก แปลว่าหมู่บ้านป่า ชาวจามกลุ่มนี้มีหลักฐานค่อนข้างชัดเจนว่าเป็น บรรพบุรุษรุ่นแรกของ "แขกครัว" เป็นจามที่พูดภาษาเขมร (เคยอาจมีภาษาพื้นเมืองบ้านจามปะปนอยู่บ้าง) ในชีวิตประจำวัน ถิ่นฐานดั้งเดิมของ "แขกครัว" ชาวจามกลุ่มนี้ คือ ในกัมพูชา แถว กำปงชม และกำปงชะนีใกล้เคียง ๆ กับปากแม่น้ำโขง

¹สรุปและตัดตอนจากข้อมูลเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร และชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ, "การใช้ระเบียบวิธีการวิจัยในมิติวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านครัว", เอกสารในการประชุมทางวิชาการเรื่อง วัฒนธรรมไทยท่ามกลางกระแสการพัฒนาของโลก เสนอที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 6 สิงหาคม 2536. (อัดสำเนา)

ระลอกที่ 3 นับเป็นครั้งใหญ่ที่สุด เข้ามาช่วงสมัยรัชการที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จยกทัพไปปราบญวนและเขมร ในการกวาดต้อนไพร่พล เขมรเข้ามาในพระนครครั้งนั้น ก็เช่นเดียวกับสองครั้งแรก คือ มีพวกแขกจามรวมอยู่ด้วยจำนวนมากมีหลักฐานระบุว่า ในสมัยนี้ เจ้าพระยาบดินทร์เดชา และเจ้าพระยาพระคลัง ได้กวาดต้อนพลเมืองจามให้มาอยู่เกาะกอย

แม้จนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 ก็ยังคงมีชาวจามจากกัมพูชาอพยพมาอยู่บริเวณทุ่งพญาไท เป็นระยะ ๆ ทั้งเหตุจากศึกสงคราม และการติดตามพ่อแม่ญาติพี่น้อง เพราะชาวจามเหล่านี้รักที่จะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ไม่ยอมตัดขาดทิ้งจากกันง่าย ๆ แม้จะต้องอยู่ห่างไกลกันก็ยังคงไปมาหาสู่กันอย่างใกล้ชิด และอพยพครัวเรือนมาตั้งรากฐานร่วมกันในที่ใหม่ คือ แผ่นดินกรุงเทพมหานคร

วีรกรรมที่เล่าขานกัน คือ กรณีที่เกิดศึกเก้าทัพ แขกจามได้อาสาสมัครเข้าร่วมรบจนได้ชัยชนะมีความดีความชอบมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานที่ดินนอกคูเมืองบริเวณริมคลองมหานาค ซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นรอบกรุงเทพฯ ไปสุดเขตที่วัดบรมนิวาส ให้พวกแขกจามได้มาจับจองที่ดินอยู่บริเวณริมคลองมหานาค เรียกหมู่บ้านนี้ว่า "หมู่บ้านอาสาจาม" ในสมัยก่อน ท้องที่บริเวณดังกล่าวเป็นทุ่งนา อยู่ห่างไกลจากพระบรมมหาราชวังมากเป็นที่ดินรกร้างว่างเปล่า ใครมีกำลังจับจองที่ดินได้แค่ไหนก็แล้วแต่ความสามารถของผู้คน

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการขุดคลองแสนแสบต่อจากคลองมหานาคตรงบริเวณหน้าวัดบรมนิวาส ออกไปทางบางกะปิ ถึงหัวเมืองฉะเชิงเทรา เพื่อใช้เป็นเส้นทางลำเลียงเสบียงและไพร่พลจากเมืองหลวงไปวังเขมรและญวนในคราวสงครามอันนิยมสยามยุทธเพื่อย่นระยะทาง แขกจามริมคลองมหานาคและบริเวณใกล้เคียง ก็มาจับจองที่อยู่อาศัยบริเวณริมคลองแสนแสบด้วย เป็นจำนวนมาก ถึงขั้นยกครัวกันมา จึงมีชื่อเรียกแต่ครั้งนั้นว่า "แขกครัว" แขกครัวเหล่านี้ยังแบ่งออกตามกลุ่มภาษาพูด (เขมร) ย่อย ๆ เช่น กลุ่มพุมมะเปรียง พุมมะปราง พุมมะเปรย เปรมสล็อก ในระยะหลังจึงได้ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน แต่คนเหล่านี้ก็ยังคงพูดภาษาเขมรได้ และใช้ภาษาเขมรกับลูกหลาน

เมื่อลูกหลานแขกครัวเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อแสดงสิทธิในที่ดินของตน แขกครัวเหล่านี้เริ่มทำตราแดงหรือโฉนดที่ดิน ในสมัยรัชการที่ 6 แต่ก็มีบางรายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ ไม่ได้ไปทำตราแดง ที่ดินส่วนใหญ่บริเวณนี้ ซึ่งโดยประวัติได้รับพระราชทานให้อยู่อาศัยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ตกเป็นของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 6

เมื่อความเจริญของเมืองมีมากขึ้นจนถึงปัจจุบัน ประชาชนในชุมชนเพิ่มมากขึ้นการสร้างบ้านเรือนเพิ่มเติมไม่ได้วางผังที่ดิน ตลอดจนประชาชนที่มีที่ดินอยู่ในบริเวณข้างเคียงกับชุมชนได้เปิดที่ดินให้ประชาชนเข้ามาเช่าที่ปลูกอาศัย จนเกิดสภาพแออัดคับแคบ ดังสภาพเช่นปัจจุบัน

3. โครงสร้างประชากร

ภายในชุมชนมีบ้านเรือนปลูกอาศัยประมาณ 700 หลังคาเรือน ร้อยละ 70 ของประชากรในหมู่บ้านเป็นชาวมุสลิม ซึ่งประกอบด้วยมุสลิมเชื้อสายจามและเชื้อสายอื่น ๆ และอีกร้อยละ 30 เป็นชาวพุทธและศาสนาอื่น ซึ่งประกอบด้วยคนไทยเชื้อสายจีนและคนไทยอีสาน

ลักษณะของครอบครัวของชาวมุสลิมในหมู่บ้านจะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ กล่าวคือ ประมาณร้อยละ 65 ของครัวเรือนจะเป็นครอบครัวที่อยู่รวมกันถึง 3 รุ่น ได้แก่ รุ่นปู่ย่า ตายาย รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูกหลาน ชาวมุสลิมส่วนที่เหลือจะเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งมีฐานะปานกลาง และหากมีการขยายครอบครัวก็มักจะย้ายออกไปอยู่นอกหมู่บ้าน

คนไทยเชื้อสายจีนมีอยู่ด้วยกันสองกลุ่มใหญ่คือ คนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่รอบนอกของหมู่บ้านได้แก่พวกที่อาศัยอยู่ตามอาคารพาณิชย์ที่อยู่ล้อมรอบหมู่บ้าน มีธุรกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านครัวส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ได้แก่ พวกที่เช่าที่ในหมู่บ้านประกอบด้วย การที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านครัว สัดส่วนของกลุ่มแรกจะมีมากกว่ากลุ่มหลัง

ส่วนคนไทยอีสานที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านจะประกอบไปด้วยสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่ประกอบอาชีพอิสระไม่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านครัว ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านในฐานะผู้เช่าบ้านหรือห้องพัก กับกลุ่มที่มีอาชีพพึ่งพิงอยู่กับกิจการภายในหมู่บ้าน ซึ่งจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านในฐานะผู้เช่าบ้านหรือห้องพัก กับกลุ่มที่มีอาชีพพึ่งพาอยู่กับกิจกรรมภายในหมู่บ้าน ซึ่งจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านในฐานะลูกจ้าง กลุ่มแรกจะมีสัดส่วนสูงกว่ากลุ่มหลัง และกลุ่มแรกจะมีอัตราการโยกย้ายเข้าและออกสูงกว่ากลุ่มหลังอีกด้วย ทั้งนี้เพราะกลุ่มแรกนั้นมีวัตถุประสงค์เข้ามาอาศัยในหมู่บ้านเป็นการชั่วคราว เพื่อที่จะหางานทำในกรุงเทพฯ และมักทำงานในลักษณะลูกจ้างรายวัน ดังนั้นโอกาสเปลี่ยนงานมีสูงมาก จึงเป็นเหตุให้มีการโยกย้ายของคนกลุ่มนี้อยู่ตลอดเวลา

4. โครงสร้างอาชีพ

ในอดีตชุมชนมีอาชีพหลักคือ การเดินเรือ และการทอผ้าไหมโดยจะนำไหมดิบมาจากเขมร และจังหวัดทางภาคอีสานบางแห่ง ทำให้ชุมชนนี้เป็นที่รู้จักกันดีในเวลาต่อมาว่าเป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจ

กลางเมืองกรุงเทพฯ และเฟื่องฟูมากที่สุดเมื่อ จิม ทอมสัน (Jim Thompson) นำไปเผยแพร่และจำหน่ายให้กับชาวต่างประเทศ

ปัจจุบันการทำผ้าไหมชนเขาเหลือเพียงไม่กี่รายเท่านั้นการประกอบอาชีพของคนในชุมชนจะพบว่า อาชีพค้าขายขนาดเล็กเป็นอาชีพที่ทำกันมากที่สุด คือร้อยละ 35 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านจะประกอบอาชีพขายของหน้าร้าน ขายอาหารและเครื่องดื่ม ตั้งแผงลอยหาบเร่และค้าขายทั่วไปส่วนอีกร้อยละ 27 จะประกอบ อาชีพรับราชการและลูกจ้างประจำรัฐวิสาหกิจและบริษัทเอกชน ทั้งนี้เนื่องจากค่านิยมที่ส่งลูกหลานให้เรียนสูง ๆ ในยุคที่ผ่านมา ประกอบกับธุรกิจทอผ้าไหมเฟื่องฟูในอดีตส่วนอีกร้อยละ 21 จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ซึ่งมักรับจ้างเป็นรายวันและเป็นอาชีพของคนไทยอีสานที่ย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เช่น ขับสามล้อ ขับแท็กซี่ เป็นต้น

นอกจากนี้การที่ชุมชนบ้านครัวตั้งอยู่ใจกลางกรุงเทพฯ ซึ่งสะดวกในการเดินทางไปทำงานหรือเรียนหนังสือ และยังใกล้กับแหล่งการศึกษาและแหล่งธุรกิจที่สำคัญของกรุงเทพฯ อีกด้วย จึงก่อให้เกิดความต้องการที่อยู่อาศัยของชนชั้นแรงงานรับจ้าง และนักเรียนนักศึกษาจากต่างจังหวัด ประกอบกันมีการโยกย้ายครอบครัวของชาวบ้านครัวที่มีฐานะดีออกไปนอกหมู่บ้าน และบางครอบครัวก็เลิกกิจการทอผ้าทำให้มีบ้านว่างหรือเนื้อที่ว่างพอที่จะเป็นบ้านเช่าหรือห้องเช่า ธุรกิจบ้านเช่าหรือห้องเช่าก็เกิดขึ้นและกลายเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญอีกแหล่งของชาวบ้านครัว

บทบาทของผู้นำในการพัฒนาชุมชน

1. การเกิดกลุ่ม

จากประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนบ้านครัวนับได้ว่า ชุมชนนี้มีการก่อตัวรวมกันเป็นกลุ่มก่อนมานานแล้ว ซึ่งคงจะเป็นผลจากความเชื่อทางศาสนาอิสลามที่นิยมการก่อตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนหมู่บ้านใกล้เคียงกัน และจะมีมัสยิดอยู่ในชุมชนเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา รวมทั้งจะต้องมีสุสานไว้รองรับกับชาวมุสลิมที่เสียชีวิตซึ่งจะต้อง ทำพิธีฝังศพโดยเร็ว กระบวนการต่าง ๆ และหลักคำสอนของศาสนาอิสลามชวนให้ชุมชนรวมกลุ่มกัน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันทางประเพณีและศาสนา ผู้นำทางศาสนา ที่อยู่มัสยิดจะประกอบด้วยอิหม่าม คอเต็บและบิหลันนอกจากนี้ยังมีกรรมการมัสยิดช่วยในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา

จากการรวมกันเป็นกลุ่มของชุมชนบ้านครัวนี้เมื่อมีกระบวนการพัฒนาชุมชนขึ้นจึงทำให้รวมกลุ่มกันง่ายขึ้น โดยเริ่มก่อตัวเป็นรูปร่างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2521 การเคหะแห่งชาติได้เข้าทำการปรับปรุง

สภาพชุมชน โดยปรับปรุงทางเดินเท้าจากไม้เป็นคอนกรีตและได้สร้างศูนย์ชุมชนให้จำนวน 1 ศูนย์² และทางชุมชนก็ได้ใช้ประโยชน์จากศูนย์ในการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนเรื่อยมา ในช่วงนี้มีผู้นำเป็นตัวแทนของชุมชน เพื่อประสานงานกับการเคหะแห่งชาติโดยได้รับการคัดเลือกจากการเคหะแห่งชาติ ซึ่งได้สอบถามจากชาวชุมชนก่อนหน้าแล้วว่าได้ใครเหมาะสมในการเป็นผู้นำที่จะรวมกลุ่มชุมชน เพื่อพัฒนาให้ชุมชนเจริญขึ้น นับว่าเป็นการก่อร่างสร้างตัวการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชนจนกระทั่งเมื่อหน่วยงานท้องถิ่นคือ กรุงเทพมหานครได้เข้ามาเป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนาชุมชน

ชุมชนบ้านครัว เริ่มมีการรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชนอย่างเด่นชัดในช่วงนี้ มีการคัดเลือกผู้นำชุมชน โดยการสมัครลงเลือกตั้งและมีการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นครั้งแรก ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2528³ ผู้ที่ได้รับเลือกตั้งจะเป็นตัวแทนของคนในชุมชนในตำแหน่งกรรมการชุมชน อยู่ในวาระคราวละ 2 ปี การเกิดกลุ่มคณะกรรมการชุมชนนี้ ช่วยให้การรวมตัวกันพัฒนาชุมชนบ้านครัวดำเนินไปได้ด้วยดีเรื่อยมา แต่มาหยุดชะงักในช่วงที่เหตุการณ์เรื่องทางด่วนเริ่มรุนแรงขึ้น ปัจจุบัน คณะกรรมการชุมชนจึงเป็นกรรมการชุมชนชุดที่ 2 เท่านั้น

กระบวนการรวมกลุ่มของชุมชนบ้านครัว ในระยะนี้ถ้าจะกล่าวถึงทฤษฎีทางรัฐศาสตร์แล้วถือว่าเป็นกลุ่มชุมชนที่รวมกันเป็นเพียงกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่งในสังคมไทย เป็นการรวมกลุ่มเพื่อที่จะสร้างเสริมผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของชุมชนตัวเอง โดยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกดดันนโยบายใด ๆ ของรัฐบาล แต่ในที่สุดกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มย่อยคือ ชุมชนบ้านครัวันนี้ ก็ได้แสดงพลังแปรเปลี่ยนเป็นกลุ่มอิทธิพลในความหมายทางรัฐศาสตร์ไปแล้วคือ มีการกดดันและสร้างผลกระทบต่อการตัดสินใจของนโยบายรัฐบาลได้ซึ่งจะได้กล่าวถึงการเกิดกลุ่มในฐานะกลุ่มอิทธิพลในหัวข้อบทบาทและกระบวนการต่อสู้ของชุมชน สำหรับในช่วงต่อไปนี้จะนำเสนอบทบาทของคณะกรรมการชุมชนในฐานะที่ผู้นำชุมชนเพื่อผลประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ต่อจากหัวข้อการเกิดกลุ่มนี้

2. การแสดงบทบาทเพื่อประชาชน

ผู้นำจะต้องมีบทบาทสำคัญที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับประชาชนอยู่ตลอดเวลา เนื่องจาก การดำรงอยู่ของผู้นำจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจจากประชาชน ถ้าประชาชนยังให้ความ

² เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร, ข้อมูลชุมชนบ้านครัวเหนือ (อัดสำเนา)

³ ปัจจุบันใช้ระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 ราย

เคารพนับถือ เชื้อม่านตัวผู้นำ ผู้นำนั้นก็ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ได้แต่ถ้าตราใบที่ประชาชนเกิดความไม่พอใจหรือไม่มีความเคารพนับถือในตัวผู้นำแล้ว ผู้นำนั้นก็คงจะดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้

การเป็นผู้นำชุมชนก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการแสดงบทบาทที่จะสนองต่อความต้องการของประชาชน แต่จะสนองตอบในด้านใดนั้นขึ้นอยู่กับสถานะและสภาพแวดล้อมในชุมชนด้วยทั้งนี้ เพราะสภาพชุมชนนั้นเป็นชุมชนแออัดมีปัญหามากมาย บางกรณีก็แก้ไขได้ บางกรณีก็แก้ไขไม่ได้ทั้งหมด ต้องผ่อนคลายเป็นเรื่อง ๆ ดังนั้นในส่วนนี้จะวิเคราะห์ว่า ผู้นำชุมชนนั้นดำเนินบทบาทในการช่วยเหลือประชาชนอย่างไร ซึ่งจากสภาพชุมชนแออัดในเมืองหลวงนั้น ปัญหาด้านการหารายได้และสภาพชีวิตความเป็นอยู่ประกอบกับการที่จะมีตัวแทนของคนในชุมชนนั้นเป็นปัญหาสำคัญ

ในด้านการหารายได้ของประชาชนในชุมชนนั้นจะช่วยยกรฐานะของประชาชนในชุมชนได้ดีขึ้นซึ่งจะช่วยให้ชุมชนพัฒนาขึ้นไปตามลำดับด้วย ซึ่งนางสมใจ เนื่องนิยม กรรมการชุมชนคนหนึ่งกล่าวว่า... คนในชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะพอมีพอกิน และอยู่กันมานาน ลงหลักปักฐานที่นี้ตั้งแต่ปู่ย่าตายาย คงไม่ต้องช่วยเหลืออะไร กันเท่าไร ส่วนที่แม่ก็เห็นจะเป็นพวกที่มาเช่าบ้านอยู่พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นคนอีสาน แต่บ้านก็ไม่รู้จะช่วยพวกเขาอย่างไร⁴ ...

ในเรื่องนี้ นางสาวเสงี่ยม หัสถานนท์ ได้กล่าวเสริมว่าเป็นเด็ก ๆ อยู่จะมีการช่วยเหลือ เช่น การรอกผ้าไหมและมีการส่งไปขาย มีรายได้มาช่วยเหลือจุนเจือกัน ส่วนปัจจุบันนี้พวกคนที่ทอดผ้ามีน้อย เพราะส่วนใหญ่จะมีอาชีพอื่น ๆ กันไปหมด บ้านคงไม่ต้องช่วยอะไรหรอก⁵ ...

จากคำกล่าวของกรรมการชุมชนทั้ง 2 ท่าน พอสรุปได้ว่าสภาพชุมชนเช่นนั้น ในเรื่องที่จะพัฒนาช่วยเหลือพัฒนารายได้ ของแต่ละครอบครัวนั้นไม่สามารถได้ เพราะต้องมีการกิจในด้านต่าง ๆ ประกอบกับชีวิตของคนในเมืองหลวงที่ต้องต่อสู้กับสภาพต่าง ๆ ในเมืองจึงทำให้ไม่สามารถมาดูแลในด้านนั้นได้ ซึ่งนายสัมฤทธิ์ ลิขินทรบุตร ได้อธิบายว่า

... พี่อยู่ในกรุงเทพฯ ต้องไปทำงานเกือบทุกวันมีรายได้ก็พอมีพอกินพอใช้ การที่จะช่วยเหลือคนในชุมชน ในเรื่องรายได้ คงทำไม่ได้หรอก แต่ถ้าให้เป็นการช่วยเหลือในงานต่าง ๆ เช่น ละครแต่งงาน อะไรพวกนี้ ก็พอช่วยได้⁶ ...

4 สัมภาษณ์ สมใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

5 สัมภาษณ์ เสงี่ยม หัสถานนท์, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

6 สัมภาษณ์ สัมฤทธิ์ ลิขินทรบุตร, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

นับว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพด้านการหารายได้ของคนในชุมชนว่าคนในชุมชนต้องทำมาหากินต่อสู้ด้วยตัวเองการที่จะให้ผู้อื่นมาช่วยเหลือคงเป็นไปไม่ได้ ในสภาพเมืองหลวง เช่นนี้ ดังที่นายวิเชียร ครอบรู้ ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า

... เรื่องการหารายได้ คนในชุมชนนี้ ทำไม่ได้หรอก จะทำยังไงละยังมองไม่เห็นวิธีเลย ต่างคนก็ต่างต้องทำงาน แต่ที่ก็เห็นว่าครอบครัวส่วนใหญ่จะมีงานทำแล้วละ ไม่ค่อยเดือดร้อน⁷ ...

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปจากคำสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นกรรมการชุมชนนั้น พอสรุปได้ว่า กรรมการชุมชนจะไม่ดำเนินบทบาทในการช่วยเหลือประชาชน ในการหารายได้ทั้งนี้ เพราะมีปัจจัยสาเหตุต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งคนในชุมชนจะต้องช่วยเหลือตนเองต่อไป เพื่อให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข

นางสาวเจียม หัสถานนท์ กล่าวว่

... ป้าได้ช่วยเหลือโดยที่ป้าเป็น อสส.(อาสาสมัครสาธารณสุข) ในชุมชนด้วย ใจเจ็บ ใจได้ป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ป้าก็ช่วยแจกยาให้แต่ถ้าเป็นหนัก ๆ ก็รักษาไม่ได้ เพราะมีแต่ยาพื้นบ้าน ธรรมดาที่ได้ก็ไปขอมาจากศูนย์⁸ (ศูนย์สาธารณสุข 2) ...

จะเห็นว่า ในเรื่องสภาพชีวิตความเป็นอยู่นั้นกรรมการชุมชนได้ให้ความสนใจประชาชนอยู่บ้าง ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ มีการให้ความช่วยเหลือ โดยที่ตัวกรรมการเข้ารับการอบรม อาสาสมัครสาธารณสุขในชุมชนจากศูนย์สาธารณสุข กรุงเทพมหานคร เพื่อเป็นตัวแทนคนในชุมชนไม่เบียดเบียนมาแจกจ่ายให้คนในชุมชนที่ป่วย

ถึงแม้ว่า การช่วยเหลือด้านเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยจะเป็นแค่ส่วนหนึ่งของการช่วยเหลือด้านสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ แต่ก็เป็นการแสดงออกถึงความต้องการที่จะช่วยเหลือชาวชุมชนด้วยกัน ซึ่งนายสมหมาย มะลิ่งพันธ์ กล่าวว่ ... กรรมการชุมชนเราไม่ค่อยมีเวลา แต่ก็อยากที่จะช่วยเหลือให้คนในชุมชนนี้ ีความเป็นอยู่ที่ดี อยู่อย่างสงบแต่เรื่องนี้เราไม่ค่อยกังวลมากนัก⁹ สำหรับในประเด็นนี้ยังมีกรรมการชุมชนอีกท่านหนึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม คือ นายต่อพงษ์ ปาละทักขา ...

⁷สัมภาษณ์ วิเชียร ครอบรู้ , กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

⁸สัมภาษณ์ เจียม หัสถานนท์, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

⁹สัมภาษณ์ สมหมาย มะลิ่งพันธ์, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

... อยู่ที่นี่เราเป็นพี่น้องกันเกือบหมด วิชาขาดเหลืออะไรเราจะช่วยกัน ทำให้เกิด
ความอบอุ่น ผมคิดว่าคนที่นี้คงรู้สึกอย่างนี้แต่ก็มีที่มาเข้าบ้านอยู่ เป็นคนอีสาน คงไม่มีความผูกพันกับที่นี้
เท่าไรนัก¹⁰ ...

ถ้าจะสรุปจากคำกล่าวของกรรมการชุมชนในประเด็น ความช่วยเหลือประชาชนใน
ด้านสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ก็พอสรุปได้ว่า มีกรรมการบางท่านที่ยังอยากช่วยเหลือสภาพชีวิตคนใน
ชุมชนแต่ก็ไม่ได้ช่วยมากนัก เนื่องจากที่กล่าวมาแล้วว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพมีงานทำและมีความ
เป็นอยู่ที่ใกล้ชิดกันลักษณะ เครือญาติจึงทำให้มีการช่วยเหลือกันแล้วโดยนัย แต่สำหรับพวกที่อพยพเข้ามา
เข้าบ้านอยู่ในชุมชนอาจจะนอกเหนือความนึกคิดของกรรมการชุมชน และเท่าที่สังเกตในชุมชนพวกที่มา
เช่าอาศัยอยู่ก็ไม่ได้สนใจในชุมชนเท่าไร

อย่างไรก็ตามนอกจากในเรื่องรายได้และสภาพชีวิตความเป็นอยู่แล้ว การแสดงบทบาทใน
การเป็นตัวแทนของประชาชนก็นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากผู้แทนนั้นจะต้องทำหน้าที่เป็น
ตัวแทนของประชาชนในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการเอกชนถึงแม้ว่า ตำแหน่งกรรมการ
ชุมชนจะไม่ได้เป็นตำแหน่งที่มีฐานะเป็นตัวแทนฝ่ายปกครองอย่างก้นั้น ผู้ใหญ่บ้าน ในชนบทแต่การที่มี
กรรมการชุมชนเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อประสานงานในเรื่องต่าง ๆ ก็สามารถช่วยเหลือคน
ในชุมชนและชุมชนพัฒนาในด้านที่ดีขึ้นได้

... ผมเป็นกรรมการชุมชนก็ยอมรับในตำแหน่งที่เข้ามาเสียสละเพราะกรรมการชุมชนนี้
ไม่มีเงินเดือน แต่ก็ต้องทำงานให้คนในชุมชน เราอาสาเข้ามาเป็นตัวแทนเขานี้ ก็ต้องพร้อมที่จะทำ
งานให้ชุมชน แต่กรรมการชุมชนมีหลายคน คงไม่ใช่ผมคนเดียวหรอกที่จะเป็นตัวแทนของคนในชุมชนได้
คนอื่น ๆ ก็เป็นได้ทั้งนั้นถ้ามีความพร้อม¹¹...

จากคำกล่าวของกรรมการชุมชนท่านนี้ชี้ให้เห็นว่ามีความรู้สึกในการเป็นตัวแทนของประชา-
ชนถึงแม้ว่าจะมีการบ่งบอกความรู้สึกที่ไม่เต็มใจอยู่ในคำพูดก็ตาม ทางด้านนางสมใจ เนื่องนิยม
ได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

... คนในนี้มีอะไรก็มาหาบ้า เพราะพวกเขาคิดว่าบ้าเป็นกรรมการชุมชนพอจะช่วยให้ บ้า
ก็ช่วยได้เป็นบางเรื่องไม่ได้ทั้งหมดหรอก โดยบ้าจะประสานงานกับเขตนับดูหาที่เกี่ยวข้องที่เขตต้อง
แก้ไขเช่นขยะ เต็ม หรือพวกยูงมีมาก อะไรพวกนี้ แต่ก็มียางครั้งที่บ้าต้องเป็นตัวแทนของประชาชนใน

¹⁰สัมภาษณ์ ต่อพงษ์ ปาละทักษา, กรรมการชุมชน, 11 มีนาคม 2536.

¹¹สัมภาษณ์ สมาน มินสุวรรณ, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

การติดต่อกับหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาติดต่อช่วยเหลือชุมชน ก็เขามารู้จักติดต่อกับใครนี้ พวกเขาก็ต้องเข้ามาติดต่อกับกรรมการชุมชน เราก็ให้ข้อมูล และประสานงานเพื่อให้เขาช่วยเหลือในบางครั้งมีคนมาตามหาญาติในชุมชนหาไม่เจอก็มาหาบ้า บ้าก็จะช่วยประกาศทางเสียงตามสายว่ามีญาติใครมาหาให้มาพบกันที่ตรงนี้ก็ช่วยเหลือได้¹² ...

จะเห็นว่ากรรมการชุมชนสามารถแสดงบทบาทในการเป็นผู้นำที่จะเป็นตัวแทนของประชาชนไปติดต่อกับหน่วยงานราชการและเอกชนเพื่อที่จะนำปัญหาของคนในชุมชนไปเสนอเพื่อหาแนวทางแก้ไขต่อไปซึ่งนายวิเชียร ครอบรู้ กล่าวว่

... พี่เป็นกรรมการชุมชน ต้องเป็นตัวแทนของชาวชุมชนไปประชุมในนามกรรมการชุมชนที่เขตซึ่งปกติจะประชุมกันทุกวันจันทร์ต้นเดือนพวกกรรมการชุมชนก็สลับกันไป เมื่อชาวชุมชนมีปัญหาอะไรพวกกรรมการชุมชนก็จะนำไปเสนอที่เขต ก็ช่วยได้บ้างทำให้ใครที่มีปัญหาอะไรก็มักจะมาบอกกับกรรมการชุมชนเสมอ¹³ ...

แนวความคิดนี้ นางระเบียบ แสนสวย ได้กล่าวเพิ่มเติมไว้ว่า ... กรรมการชุมชนเป็นตัวแทนของคนที่นี่ ไม่ว่าใครจะมาติดต่ออะไรก็จะมาหากรรมการชุมชน ทั้งพวกการเคหะหรือจากเขตสารพัดจะมาที่กรรมการชุมชนและก็มีตัวแทนกรรมการชุมชนไปประชุมที่เขตเป็นประจำด้วย¹⁴ ...

จากคำสัมภาษณ์ที่ได้รับทราบมาทั้งหมดนั้นพอจะสรุปได้ว่า การแสดงบทบาทในการเป็นตัวแทนของประชาชนของกรรมการชุมชนนั้น มีอยู่ในระดับหนึ่งในวิสัยที่กรรมการชุมชนจะพึงทำได้ ซึ่งมักจะเป็นในเรื่องของการเป็นตัวแทนของประชาชนไปติดต่อกับเขตและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหให้กับชาวชุมชน แต่ถึงแม้ว่าจะมีการดำเนินบทบาทเพียงระดับนี้ แต่สิ่งเหล่านี้ก็สามารถชี้ให้เห็นว่ากรรมการชุมชนยังมีสำนึก ในการเป็นตัวแทนของประชาชนในระดับหนึ่ง

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปถึงบทบาทการแสดงผลออกของผู้นำชุมชนในการแสดงบทบาทเพื่อประชาชนนั้น ประเด็นที่ศึกษามีอยู่ 3 ประเด็นคือ การช่วยพัฒนารายได้ การพัฒนาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการเป็นตัวแทนของประชาชนปรากฏว่า กรรมการชุมชนไม่ได้แสดงบทบาทในการช่วยพัฒนารายได้เลย

¹²สัมภาษณ์ สมใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

¹³สัมภาษณ์ วิเชียร ครอบรู้, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

¹⁴สัมภาษณ์ ระเบียบ แสนสวย, กรรมการชุมชน, 4 เมษายน 2536.

ซึ่งอาจจะเป็นเพราะสภาพชีวิตของคนในเมืองหลวงประกอบกับสภาพในชุมชนแออัดทำให้การหารายได้ของครอบครัวต้องเป็นไปอย่างตัวใครตัวมัน สำหรับการพัฒนาสภาพชีวิตความเป็นอยู่นั้น กรรมการชุมชนมีความคิดที่จะช่วยชาวชุมชนอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ส่วนการเป็นตัวแทนของประชาชน มีการแสดงออกให้เห็นเด่นชัดขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นที่กล่าวมา

ถึงแม้ว่า บทบาทในการแสดงออกของผู้นำชุมชนจะมีการแสดงบทบาทเพื่อประชาชนอยู่น้อย แต่ก็ต้องยอมรับว่า การเป็นผู้นำชุมชนในตำแหน่งกรรมการชุมชนนั้นเป็นการเสียสละเข้ามาทำงาน การปฏิบัติหรือมีความคิดเห็นในระดับนี้ ก็นับได้ว่า แสดงบทบาทได้ดีพอสมควร

3. การแสดงบทบาทเพื่อชุมชน

ทุกชุมชนย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางที่ดีขึ้น และทำให้เกิดผลเสียแก่ชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการทั้งนี้ทั้งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญก็คือ ผู้นำในชุมชน เพราะว่าผู้นำจะเป็นผู้ชี้แนวทางและทิศทาง ให้กับกลุ่มคนในชุมชน ถ้าชุมชนใดมีผู้นำที่ดีมีความคิดก้าวหน้าช่วยเหลือพัฒนาชุมชนให้เจริญ ชุมชนนั้นก็จะมีโอกาสที่จะพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าได้ แต่ถ้าในชุมชนมีผู้นำที่ไม่สนใจในชุมชน โอกาสที่ชุมชนนั้นจะพัฒนาให้ดีขึ้นก็ลดน้อยลง

สำหรับชุมชนบ้านครัวที่มีสภาพเป็นชุมชนแออัดใจกลางเมืองหลวงนี้จะพิจารณาศึกษา บทบาทของผู้นำที่แสดงออกเพื่อชุมชนโดยจะพิจารณาประเด็นที่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชน ได้แก่ การเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชน การป้องกันรักษาความมั่นคงปลอดภัยในชุมชนและการเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน

3.1 การสร้างเสริมสภาพแวดล้อมในชุมชนด้วยเหตุที่ชุมชนบ้านครัวมีสภาพแวดล้อมในชุมชนเป็นชุมชนแออัดบ้านเรือนอยู่กันอย่างหนาแน่นตรอกซอยคับแคบบางพื้นที่ทางเข้าชำรุดเสียหาย และแสงสว่างไม่เพียงพอ ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนในการสัญจรไปมานับว่าเป็นปัญหาอย่างหนึ่งและอีกทั้งบริเวณในชุมชนมีสภาพแวดล้อมไม่สะอาดเป็นปัญหาที่ต้องดำเนินการแก้ไขเพื่อให้สภาพแวดล้อมในชุมชนได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น ซึ่งในประเด็นนี้ ผู้นำชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาและได้มีความคิดเห็นร่วมกันในการหาแนวทางแก้ไขซึ่งจาก คำบอกกล่าวของนายต่อพงษ์ ปาละทักขา

... ตอนแรก ๆ บริเวณทางเข้าในชุมชนเป็นดิน เวลาฝนตกจะแฉะมากและบริเวณตามบ้านเรือนก็มีขยะมาก พวกกรรมการได้คิดกันว่า ควรจะแก้ปัญหานี้กันอย่างไร พอดีกับทางการ

เคหะได้มีการจัดงบประมาณมาทำทางเข้าให้ พวกเรากรรมการก็ให้ความร่วมมือและได้มีการเชิญชวนให้ชาวบ้านมาร่วมมือ แต่ส่วนใหญ่แล้วก็มีพวกกรรมการมาลงมือทำกัน¹⁵ ...

จากคำกล่าวของกรรมการชุมชนท่านนี้ได้แสดงแ่งความคิดเห็นถึงความมุ่งหวังที่จะพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น จะเห็นได้จากทางเดินเข้ามีสภาพเป็นดินมาเป็นเวลานาน ซึ่งมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพทางเดินเข้าให้ดีขึ้น ประกอบกับมีหน่วยงานทางราชการได้เล็งเห็นปัญหานี้เช่นเดียวกันจึงทำให้สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ ซึ่งกรรมการชุมชนอีกท่านหนึ่งก็ได้พูดถึงการปรับสภาพทางเดินเข้า ในท่านเองเดียวกัน นายสมหมาย มะลิ่งพันธ์

... เมื่อก่อนทางเข้า ไม่ได้เป็นอย่างที่คิดเห็นหรอก เมื่อก่อนเป็นดินบางแห่งเป็นไม่มีสภาพทรุดโทรม ไปไหนมาไหนไม่สะดวก ผมก็เคยปรึกษากับคนในชุมชนว่า เราควรมีการปรับปรุงทางเข้าให้ดีกว่านี้ แต่เราไม่มีเงินทำทั้งหมด เราจะทำเท่าที่ทำได้ก่อน ก็ดูว่าทางไหนที่ทรุดโทรมมากจะช่วยกันซ่อมให้พอใช้ได้ และซ่อมไปหลายแห่งเหมือนกัน จนการเคหะเข้ามาช่วยทำให้คนในชุมชนสบายขึ้นเยอะ¹⁶ ...

ข้อมูลที่ได้จากคำ สัมภาษณ์ของกรรมการทั้ง 2 ท่าน ชี้ให้เห็นถึงบทบาทในการแก้ไขสภาพแวดล้อม โดยคิดถึงความสำเร็จของสภาพความปลอดภัยในทางเดินเข้าของคนในชุมชน แต่ถ้าในกรณีที่มีปัญหาซึ่งกรรมการ ชุมชนนี้ได้อย่างดี ดังเช่น คำกล่าวของนางสมใจ เนื่องนิยมว่า

... หน้าที่ติดตามทางเดินที่คนผ่านมา เมื่อก่อนไม่มีพวกบ้านี้ได้ทำเรื่องขอไปที่บริษัทเอกชนหนึ่ง เขาได้ช่วยในด้านอุปกรณ์ เขาได้ช่วยในด้านอุปกรณ์ไฟฟ้าแต่เราต้องติดตั้งเองโดยใช้ที่บ้าน ที่แรกก็ไม่ว่าจะติดตรงไหนบ้างจึงได้ให้พวกหนุ่ม ๆ ไปติดตามจุดต่าง ๆ ถ้าบ้านไหนไม่เปิดใช้บ้างก็จะไปถอน เปลี่ยนมาติด บ้านอื่นที่เขาต้องการ ความสว่างทางเดินหน้าบ้านเขา¹⁷ ...

จะเห็นว่า กรรมการชุมชนให้ความสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลง พัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น โดยที่สามารถกำหนดและตัดสินใจได้เองเมื่อเกิดกรณีปัญหาขึ้นในชุมชนดังกรณีไฟฟ้าที่ นางสมใจ ได้กล่าวมาแล้ว และในท่านเองเดียวกันนี้ในปัญหาอื่น ๆ กรรมการชุมชนก็ได้ตัดสินใจ เช่น เดียวกันรอด นายสมาน มินสุวรรณ ได้กล่าวว่า

¹⁵สัมภาษณ์ ต่อพงษ์ ปาละทักษา, กรรมการชุมชน, 4 เมษายน 2536.

¹⁶สัมภาษณ์ สมหมาย มะลิ่งพันธ์, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

¹⁷สัมภาษณ์ สมใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

... มีอยู่ครั้งหนึ่ง ผมเห็นสภาพชุมชนสกปรก มีขยะเต็มไปหมดตามซอย โดยไม่มีใครสนใจที่จะทำอะไร ผมเลยนำเรื่องนี้ไปคุยกับกรรมการชุมชนด้วยกัน ว่าควรจะทำอะไร ลักอย่างหนึ่ง เพื่อให้สภาพชุมชนดีขึ้น ในที่สุดก็ตกลงกันว่าจะช่วยกันรณรงค์รักษาความสะอาด โดยขอความช่วยเหลือไปทางเขตให้ช่วยทางด้านวัสดุและรถขยะ และพวกชาวบ้านจะเป็นคนลงมือช่วยกันทำ¹⁸ ...

จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์พอสรุปได้ว่า กรรมการชุมชนได้ให้ความสำคัญในการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปรับปรุงทางเข้า การให้แสงสว่างทางเดินเท้า และการดูแลรักษาความสะอาดในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ซึ่งกรรมการชุมชนได้แสดงบทบาทเพื่อชุมชนทั้งในด้านความรู้สึกร่วมกัน การปฏิบัติและกระบวนการตัดสินใจทำให้เห็นถึงการแสดงบทบาทในประเด็นนี้ได้อย่างเด่นชัด

3.2 การป้องกันรักษาความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน ชุมชน คือการรวบรวมกันเป็นหมู่คณะที่มีสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน ของแต่ละชุมชนซึ่งอาจจะแตกต่างกันบางในเรื่องของความแออัดและอาชีพหลักของชุมชน และความเป็นอยู่ของคนในชุมชนต่างประสบกับปัญหาต่างๆ ประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องความปลอดภัยของบ้านเรือน ความปลอดภัยของคนในชุมชน หรือแม้กระทั่งปัญหาสำคัญในกรณีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้ในทุก ๆ ชุมชน

ชุมชนบ้านครัวเป็นชุมชนแออัดที่มีสภาพปัญหาที่คล้ายคลึงกันที่ได้กล่าวมาการป้องกันแก้ไขปัญหาคงต้องได้รับความร่วมมือรวมใจจากคนในชุมชน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำสำคัญในการดำเนินบทบาทป้องกันแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ที่จะเกิดปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งนายวิเชียร ครอบรู้ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ... เมื่อเกิดปัญหาในชุมชน พี่คิดว่ากรรมการชุมชนจะต้องเป็นหลักในการแก้ไขปัญห โดยที่ชาวบ้านควรจะให้ความร่วมมือด้วย เมื่อเกิดปัญหาขึ้นกรรมการชุมชนจะได้รวบรวมชาวบ้าน มาช่วยกันได้อย่างเต็มที่¹⁹ ...

จากข้อมูลนี้จะเห็นได้ว่า กรรมการชุมชนมีความคิดที่จะเป็นแกนนำในการนำชาวบ้านป้องกันแก้ไขปัญหาลักษณะทางปฏิบัติ ชาวบ้านก็ให้ความร่วมมือกัน ถ้าเป็นการป้องกันรักษาความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน ดังเช่น นายสัมฤทธิ์ สิชันธบุตร ได้กล่าวว่า

¹⁸สัมภาษณ์ สมาน มินสุวรรณ, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

¹⁹สัมภาษณ์ วิเชียร ครอบรู้, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

... ในเรื่องการป้องกันความปลอดภัย พวกพีได้มีการประชุมชาวบ้าน เพื่อจัดเวรยามตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อป้องกันพวกขโมย ไฟไหม้แต่จุดประสงค์ที่สำคัญตอนนี้บอกตรง ๆ ก็ได้ ว่าป้องกันพวกทางด่วน มาสำรวจที่ คือพวกเราไม่ยอมให้เข้ามา²⁰ ...

และนายต๋องพงษ์ ปาละทักษา (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2536) ได้ให้สัมภาษณ์คล้ายคลึงกันว่า ... ผมเห็นด้วยที่จัดให้มีเวรยามขึ้นในชุมชน เพราะช่วยดูแลความปลอดภัยให้แก่ชุมชน และที่สำคัญชุมชนจะถูกเวนคืนที่ดิน กลางคืนเราเลยกลัวไฟไหม้²¹ ...

จากคำสัมภาษณ์ ดังกล่าวนั้นว่าเป็นประเด็นที่ช่วยให้มองเห็นถึงความรู้สึกของกรรมการชุมชนต่อความมั่นคงปลอดภัยในชุมชนซึ่งมีการจัดเวรยามป้องกันภัยต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ จากกลุ่มคนไม่หวังดีต่อชุมชน และนางสมาใจ เนื่องนิยม กล่าวถึงการป้องกันชุมชนว่า

... เครื่องมือในการป้องกันไฟของชุมชนเมื่อก่อนยังมีไม่พอใช้ เพราะเคยเกิดไฟไหม้ในชุมชน แล้วไม่พออาจทำให้เกิดการสูญเสียมากพวกกรรมการชุมชนได้คิดว่า ท้ายังไงเราจะได้เครื่องมือในการดับเพลิงเพิ่มขึ้น ได้มีกรรมการ บางคน ได้เสนอว่าให้ขอให้ขอบริจาคจากพวกพรรคการเมืองที่มาหาเสียง และให้ขอความช่วยเหลือไปทางเขตบ้าง ก็เลขได้มาเพิ่มตอนนี้เรามีเครื่องมือมากพอควรและยังมีเรือดับเพลิงเป็นของชุมชนจอดอยู่ในคลองข้างหลังชุมชนอีกด้วย²² ...

เมื่อพิจารณาข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดแล้ว สรุปประเด็นนี้ได้ว่า กรรมการชุมชนได้ให้ความสำคัญต่อความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน ซึ่งจะเห็นได้จากแนวความคิดในการจัดเวรยามการมีวัสดุเครื่องมืออุปกรณ์ที่พร้อมจะรับมือกับอัคคีภัยที่จะเกิดขึ้น เมื่อชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัย ชาวชุมชนอยู่กันอย่างสงบมีความสุข ชุมชนก็จะพัฒนาในด้านอื่นต่อไปได้ดี

3.3 การเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชน ในการที่จะสร้างพลังให้กับชุมชนได้ จะต้องมี การรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่นมีความสมัครสมานสามัคคีมีแนวทางที่จะดำเนินไปบนทางเดียวกัน เพื่อที่จะได้นำเอาพลังการรวมตัวของกลุ่มในชุมชนนั้นนำไปใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในสิ่งที่ชุมชนต้องการ การรวมพลังเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้นำจะละเลยไม่ให้ความสำคัญไปไม่ได้ ถ้าผู้นำต้องการที่จะรวมกลุ่มเป็นพลังต่อสู้อุปสรรคที่เกิดขึ้น แต่ประเด็นที่จะทำให้อัน

²⁰สัมภาษณ์ สัมฤทธิ์ สีจันทร์บุตร, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

²¹สัมภาษณ์ ต๋องพงษ์ ปาละทักษา, กรรมการชุมชน, 4 เมษายน 2536.

²²สัมภาษณ์ สมาใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

ในชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีในชุมชนนั้น และหลักปฏิบัติทางศาสนามีความสำคัญที่ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชนดังกล่าวที่ว่า มุสลิมทุกคนจะเป็นพี่น้องกันหมด นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีโอกาสพอบปะพูดคุยปรึกษากันได้หลังจากการทำละหมาดแล้วที่มีสยิด ช่วยให้เกิดความรู้สึกร่วมกันและผูกพันกัน ซึ่งสอดคล้องกับคำพูดของกรรมการชุมชนท่านหนึ่งว่า ... คนในชุมชนถึงจะมีจำนวนมากแต่ก็มีความรักและผูกพันกันมาแต่เด็ก ช่วยเหลือกันสม่ำเสมอมีงานหรือมีเรื่องเดือดร้อนอะไร บอกกรรมการชุมชนจะชักชวนชาวบ้านมาช่วยเหลือกัน²³ ...

ประเด็นนี้ช่วยให้เห็น ถึงบทบาทของกรรมการชุมชนและความผูกพันรักใคร่และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ซึ่งผู้นำก็มีส่วนช่วยในการสนับสนุนในประเด็นนี้อยู่บ้างและสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจส่งผลมาถึงการรวมตัวกันอย่างหนาแน่นของคนในชุมชนดังเช่นปัจจุบัน

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปในบทบาทของผู้นำในด้านการแสดงบทบาทเพื่อชุมชนแล้ว จากข้อมูลที่ได้รับจากคำสัมภาษณ์และการสังเกตในชุมชน จะพบว่า ผู้นำที่ให้ความสำคัญกับชุมชนอยู่มาก เพื่อที่ชุมชนจะดำรงอยู่ต่อไป และถ้าชุมชนอยู่ได้ ตัวผู้นำก็สามารถอยู่ได้เช่นเดียวกัน ประกอบกับความผูกพันในชุมชนที่อยู่กันมานานจึงทำให้เกิดการรักกันถึงที่อยู่ ต้องการช่วยพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้นำได้แสดงบทบาท เพื่อชุมชนออกมาอย่างเด่นชัด และสามารถชี้แนะให้ชุมชนดำเนินไปตามบทบาทที่ผู้นำแสดงออกมามีดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

4. การแสดงบทบาทต่อนโยบายของทางราชการ

ผู้นำชุมชนที่มาจากกระบวนการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานราชการก็ย่อมจะมีหน้าที่อยู่ประการหนึ่ง ก็คือช่วยเหลือทางราชการดำเนินนโยบายต่าง ๆ แต่สำหรับกรรมการชุมชนแล้ว กรรมการชุมชนไม่ได้รับเงินเดือน เช่นเดียวกับกำนันและผู้ใหญ่บ้านและก็ได้มีกฎหมายหรือระเบียบใด ๆ ที่ให้อำนาจแก่กรรมการชุมชน ดังนั้น กรรมการชุมชนจึงมีบทบาทในด้านการพัฒนาชุมชนของตน แต่อย่างไรก็ตาม การที่เป็นผู้นำในชุมชนก็คงหนีไม่พ้นที่จะช่วยเหลือ หรือสนับสนุนนโยบายของทางราชการในกรณีที่หน่วยงานของรัฐจะดำเนินการต่าง ๆ ในการพัฒนาชุมชน

บทบาทของกรรมการชุมชนที่มีต่อนโยบายของราชการจึงต้องดำเนินหน้าที่ในการประสานงาน การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการปฏิบัติตามนโยบายต่าง ๆ ซึ่งจะได้วิเคราะห์การแสดงบทบาทในด้านนี้ต่อไป

²³สัมภาษณ์ สมหมาย มะลิ่งพันธ์, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

4.1 การประสานงาน นโยบายของทางราชการในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชนว่าเป็นที่จะต้องมีตัวกลางในการประสานงานในชุมชนเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และก่อให้เกิดประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ตัวผู้นำ หรือกรรมการชุมชนจะต้องดำเนินการประสานงานกับทางราชการเพื่อนำประโยชน์มาสู่ชุมชน ซึ่งนายสัมฤทธิ์ สัจฉกรบุตร ได้กล่าวว่า

... ตั้งแต่ที่เป็นกรรมการชุมชนพี่ก็ได้ช่วยเหลืองานของเขามาตลอดโดยที่จะเข้าไปร่วมประชุมกรรมการชุมชน ที่เขตกวันจันทร์ของต้นเดือนทุก ๆ เดือนและพวกที่จะรับเรื่องที่เขาให้มาเพื่อบอกให้คนในชุมชนรู้อย่างเช่น เมื่อครั้งที่มีโรคเอดส์ระบาด ทางเขตต้องการจะเผยแพร่ให้คนในชุมชนรู้ได้บอกให้กรรมการมาจัดเตรียมคนในชุมชนให้พร้อมมารับฟังในเรื่องเกี่ยวกับโรคนี้ พี่ได้มาบอกให้คนในชุมชนรู้แล้วได้เตรียมพร้อมให้คนในชุมชนมาร่วมรับฟัง และได้มีการเตรียมสถานที่ที่จะอำนวยความสะดวกทำให้เจ้าหน้าที่ที่มาด้วย²⁴ ...

จากคำกล่าวนี้ พอจะเห็นได้ว่า กรรมการชุมชน มีส่วนในการแนะนำนโยบายไปประสานงานกับคนในชุมชน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือราชการอย่างหนึ่ง และนายสมาน มินสุวรรณ กล่าวในเชิงเสริมว่า

... ผมได้รับเรื่องจากชาวบ้านเสมอไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับปัญหายุ่งมาก หรือขยะไม่มีที่กำจัดตอนแรกผมก็คิดว่าจะลงมือกับชาวบ้านช่วยกันทำ แต่เมื่อมาคิดดูเราน่าจะไปขอความช่วยเหลือจากทางราชการผมจึงนำเรื่องเดือดร้อนของชาวบ้านเข้าไปประสานงานกับทางเขต และก็ได้รับความช่วยเหลือจากทางเขตเป็นอย่างดี เสร็จแล้วก็กลับมาบอกทางชาวบ้านให้เตรียมพร้อมในการรับความช่วยเหลือจากทางเขต²⁵ ...

จะเห็นว่าในการประสานงานจะมีทั้งประสานกับราชการไปสู่ประชาชนและจากประชาชนไปสู่หน่วยงานราชการทำให้เกิดผลทางปฏิบัติขึ้นนับว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่ง ดังคำพูดของนายต่อพงษ์ ปาละทักขา ว่า ... ผมคิดว่า ถ้าจะทำอะไรสักอย่างหนึ่งให้มันดี ไม่ว่าของหลวงหรือของชาวบ้าน สิ่งสำคัญก็คือการประสานงานกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะกรรมการ ต้องเป็นตัวคอยประสานงานและดูแลด้านต่าง ๆ ให้ดี²⁶ ...

24 สัมภาษณ์ สัมฤทธิ์ สัจฉกรบุตร, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

25 สัมภาษณ์ สมาน มินสุวรรณ, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

26 สัมภาษณ์ ต่อพงษ์ ปาละทักขา, กรรมการชุมชน, 4 เมษายน 2536.

... ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาหรือการทำงานให้ชุมชนผมเจริญขึ้นแล้วละก็ ผมยินดีให้ความร่วมมือในการประสานงานระหว่างทางราชการกับชุมชนของผมอย่างเต็มที่²⁷ ...

กล่าวโดยสรุปแล้วผู้นำในชุมชนจะให้ความสำคัญกับการประสานงานกับหน่วยงานราชการเพื่อที่จะช่วยเหลือพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้น นับว่าเป็นการแสดงบทบาท ที่จะทำให้การดำเนินนโยบายสอดคล้องกับสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ดี ทั้งนี้เพราะกรรมการชุมชนเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ย่อมจะทราบข้อมูลและปัญหาที่ถูกต้องแน่นอน ดังนั้นถ้ามีการประสานงานที่ดี ระหว่างผู้นำในชุมชนกับหน่วยราชการจะช่วยให้งิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี

4.2 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารของทางราชการ หรือแนวทางปฏิบัติของราชการถ้าได้มีการเผยแพร่ข้อมูลลงไปสู่ประชาชนได้ถูกต้องรวดเร็ว จะทำให้ความเข้าใจระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนเป็นไปด้วยดี ถูกต้องและน่าประหยศมาให้ทั้งหมดแก่รัฐและชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้กรรมการชุมชนได้ให้ทัศนะต่าง ๆ ดังนี้

... บ้าคิดว่า การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ ในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ แต่ก่อนยังไม่สามารถเผยแพร่ได้อย่างทั่วถึงเพราะยังไม่มีเสียงตามสาย แต่ตอนนี้มีเครื่องเสียงตามสายแล้วโดยได้รับบริจาคจากคนในชุมชนและจากที่อื่นด้วย ทำให้สามารถส่งข่าวได้ทั้งชุมชน นับว่าเป็นประหยศต่อชุมชน²⁸ ... และ นางสาวเสงี่ยม หัสถานนท์ กล่าวว่ ... แต่ก่อนการบอกข่าวต่าง ๆ ล้าปากต้องคอยเดินบอกไปที่ละบ้านบางทีก็ให้คนเดินบอกต่อกันไป เดี่ยวนี้มีเสียงตามสายช่วยให้งการประชาสัมพันธ์ง่ายขึ้น มีข่าวอะไรก็ไปออกเสียงตามสายได้ยินทั้งชุมชน²⁹ ...

จะเห็นว่ากรรมการชุมชนให้ความสำคัญกับการเผยแพร่ข้อมูลที่รวดเร็ว และทั่วถึงซึ่งช่วยให้งประหยัดเวลาในการกระจายข่าวและผลที่ได้รับในการกระจายข่าว เช่นนี้ ทำให้ประชาชนในชุมชน รับทราบและปฏิบัติในแนวเดียวกันได้ดังเช่น นายวิเชียร ครอบรู้ ได้กล่าวว่

... เมื่อหน่วยงานราชการ มีข่าวสารต่าง ๆ ก็จะส่งผ่านมาทางกรรมการชุมชน และก็จะนำมาบอกกล่าวกันทางเสียงตามสาย ช่วยให้งคนในชุมชนได้รับข่าวสารพร้อมกัน และทันท่วงทีทำให้งประหยัดเวลา คนฟังก็ได้รับข้อมูลเดียวกัน การปฏิบัติจึงออกมาในแบบเดียวกัน³⁰ ...

²⁷สัมภาษณ์ สมหมาย มะลิ่งพันธ์, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

²⁸สัมภาษณ์ สมใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

²⁹สัมภาษณ์ เสงี่ยม หัสถานนท์, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

³⁰สัมภาษณ์ วิเชียร ครอบรู้, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

และนายสมาน มินสุวรรณ ก็กล่าวในทำนองเดียวกัน

... ตั้งแต่มีเครื่องกระจายเสียงในชุมชนทำให้ผมประหยัดเวลาในการให้ข้อมูล แก่คนในชุมชนอย่างมาก บางครั้งยังได้ประโยชน์แก่คนในชุมชนเช่นมีหน่วยงานที่เข้ามาให้บริการคนในชุมชนตามจุดต่าง ๆ เราก็สามารถแจ้งให้คนในชุมชนทราบแล้วทำให้คนในชุมชนไปรับบริการได้ทันที³¹ ...

จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์มาสรุปได้ว่าประเด็นที่ทำให้กรรมการชุมชนให้ความสำคัญกับบทบาทในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เพราะว่าจะช่วยให้ชุมชนและคนในชุมชนได้รับทราบเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ได้ทันท่วงที ต่อสภาพเหตุการณ์ในปัจจุบันทำให้ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนโดยผลลัพธ์ที่ได้จะทำให้ชุมชนเจริญและพัฒนาดีขึ้นจึงให้ความสำคัญต่อบทบาทนี้พอสมควร

4.3 การปฏิบัติต่อนโยบาย นโยบายหรือกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เมื่อนำเข้าสู่ชุมชนย่อมมุ่งหวังในผลลัพธ์ที่จะได้รับการสนองตอบต่อนโยบายดังกล่าวจากบุคคลในชุมชน เพื่อให้โครงการหรือกิจกรรมตามนโยบายได้ดำเนินไปด้วยดี และมีประสิทธิผลที่น่าพอใจ ซึ่งจะเกิดประโยชน์แก่ชุมชน ดังนั้นบุคคลที่มีความสำคัญในการที่จะทำให้นโยบาย ได้รับการตอบสนองที่ดีและเกิดการปฏิบัติตามก็คือกรรมการชุมชนซึ่งเป็นผู้ประสานงานหรืออีกนัยหนึ่งก็จะต้อง เป็นผู้ปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างแก่คนในชุมชน

จากประเด็นดังกล่าวนี้ บทบาทในการปฏิบัติต่อนโยบายให้เป็นตัวอย่างในชุมชนของกรรมการชุมชน จึงมีความสำคัญต่อนโยบาย นายสัมฤทธิ์ ลิขันธ์บุตร ได้กล่าวว่า

... โดยปกติแล้ว เมื่อเขตมีโครงการต่าง ๆ เข้ามาในชุมชนก็ก็จะให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามและช่วยกระตุ้นแนะนำการปฏิบัติให้กับคนในชุมชนด้วย และก็มีบางครั้งที่ต้องลงมือทำเองเลย พวกชาวบ้านเขาจะเห็นว่าเราทำจริง และเมื่อชาวบ้านเขาเห็นก็จะมาช่วยกัน มีอยู่ครั้งหนึ่งรู้สึกว่าจะเป็นโครงการลอกท่อน้ำ ตอนแรกยังมีคนมาช่วยกันน้อยและพวกที่มาช่วยส่วนใหญ่มักจะเป็นกรรมการ พอทำไปได้สักเดียว ชาวบ้านเขาก็ออกมาช่วย³² ...

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะเห็นว่า กรรมการชุมชนจะเป็นพวกแรกที่เป็นผู้ปฏิบัติในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อให้เกิดผลในการปฏิบัติและในประเด็นนี้นายสมาน มินสุวรรณ

³¹สัมภาษณ์ สมาน มินสุวรรณ, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

³²สัมภาษณ์ สัมฤทธิ์ ลิขันธ์บุตร, กรรมการชุมชน, 21 มีนาคม 2536.

ให้ความเห็นว่า ... ส่วนมากเท่าที่ผ่านมาในการปฏิบัติตามกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่ลงในชุมชนก็มีผมนี้แหละคอยเป็นธุระจัดการให้ความสะดวกต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นสถานที่หรือสิ่งอื่น ๆ ผมก็ช่วยทั้งนั้น เท่าที่พอช่วยได้³³... และนางสมใจ เนื่องนิยม ได้กล่าวถึงโครงการต่าง ๆ ที่ลงในชุมชน ... เวลาที่มีโครงการเข้ามาในชุมชน ก็มีพวกพี่น้องแหละจะเป็นพวกที่รู้เรื่องเพราะว่าพวกกรรมการพอได้รับเรื่องพวกพี่ก็จะไปบอกให้ชาวบ้าน ได้รับรู้ แต่ส่วนมากก็ไม่มี ใครหรอกที่จะเป็นตัวตั้งตัวตีในการทำก็เห็นจะมีก็แต่พวกกรรมการนี้แหละที่จะทำเอง³⁴ ...

จากข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ พอสรุปได้ว่า แนวนโยบายที่เป็นกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่กำหนดในชุมชนจะได้รับการตอบสนองในด้านการปฏิบัติจากกลุ่มผู้นำในชุมชนพอสมควร ซึ่งในการปฏิบัติ แล้วผู้นำหรือกรรมการชุมชนนั้นมีส่วนร่วมที่จะช่วยเหลือโดยตัวกรรมการชุมชนเองจะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติพร้อมทั้ง เป็นผู้ที่ช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนนั้นปฏิบัติตามอีกด้านหนึ่ง

เมื่อสรุปถึงการแสดงบทบาทของผู้นำชุมชนที่มีต่อนโยบายของทางราชการแล้วจะพบว่า ผู้นำให้ความความสนใจที่จะแสดงบทบาทในด้านนี้ออกมาก็เพื่อประโยชน์ของชาวชุมชนเป็นส่วนใหญ่ โดยผู้นำชุมชนจะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการปฏิบัติต่อนโยบายในด้านที่ดี แต่ทั้งนี้แล้ว การที่ได้รับการสนองตอบต่อนโยบายของทางราชการในด้านดีนั้นก็ เป็นเพราะว่านโยบายที่เข้าไปนั้น เข้าไปเพื่อช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชน

บทบาทและกระบวนการต่อสู้ของชุมชน

1. การเกิดกลุ่ม

จากที่กล่าวมาแล้วว่า ชุมชนบ้านครัวได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนจากขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา และรวมตัวกันเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองนับว่าเป็นกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่ง แต่ในระยะเวลาต่อมากลุ่มชุมชนบ้านครัวได้แปรสภาพมาเป็นกลุ่มอิทธิพลที่สามารถกดดันและต่อรองกับนโยบายของรัฐบาลจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลา 6 ปี (2531-2561) ซึ่งในช่วงระยะเวลานี้ได้มีการปรับเปลี่ยนคณะรัฐมนตรีถึง 6 คณะมีนายกรัฐมนตรี 5 คน โดยเริ่มตั้งแต่ยุคพลเอกเปรม ติณสูลานนท์,

³³สัมภาษณ์ สมาน มินสุวรรณ, กรรมการชุมชน, 28 มีนาคม 2536.

³⁴สัมภาษณ์ สมใจ เนื่องนิยม, กรรมการชุมชน, 14 มีนาคม 2536.

พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ, นายอานันท์ ปันยารชุน 1 และ 2, พลเอกสุจินดา คราประยูร และปัจจุบัน ถึงยุคนายชวน หลีกภัยเป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลโดยการทางพิเศษแห่งประเทศไทยกับชุมชนบ้านครัวก็ ยังไม่สามารถตกลงและสรุปกันได้ว่า ผลจะยุติลงในทางใด

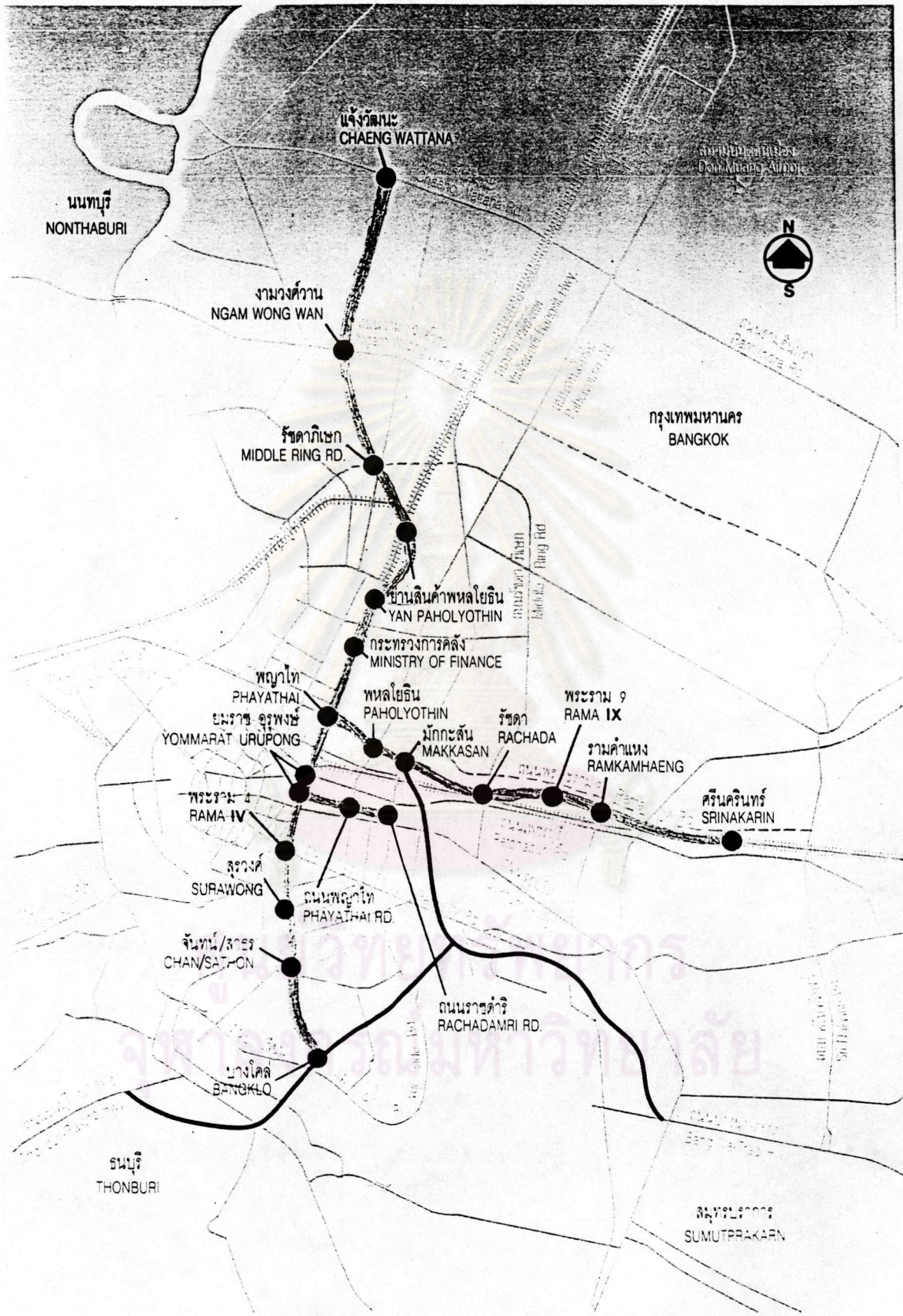
1.1 ที่มาของทางด่วนขั้นที่ 2 จุดเริ่มต้นในการดำเนินการทางด่วนขั้นที่ 2 นี้เริ่มตั้งแต่ การทางพิเศษฯ ได้ทำการศึกษาความเหมาะสมทางด้านเศรษฐกิจและวิศวกรรมในปี พ.ศ. 2525 โดยได้รับความร่วมมือทางวิชาการจากใจก้า หรือองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่น ซึ่งขณะที่ ทำการศึกษานี้ก็ได้ส่งมอบรายงานการศึกษาให้แก่การทางพิเศษฯเมื่อเดือนมกราคม 2527 และต่อมา การทางพิเศษฯ ก็ได้ทำการสัญญาว่าจ้างบริษัทวิศวกรที่ปรึกษาเพื่อทำการทบทวนแนวทางที่คณะผู้เชี่ยวชาญของญี่ปุ่นได้ทำไว้ พร้อมกับศึกษาผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและออกแบบรายละเอียดทางวิศวกรรม

บทสรุปของทางด่วนขั้นที่ 2 นี้ประกอบไปด้วย 2 แนวทางคือ แนวทางตะวันออก คือ สายพญาไท-ศรีนครินทร์ รวมทั้งถนนรวมและกระจายการจราจรโดยเริ่มจากจุดเชื่อมต่อบริเวณ อรุณงษ์นครอมคลองแสนแสบไปจนถึงถนนราชดำริ³⁵ แนวทางเหนือ-ใต้ เริ่มจากถนนแจ้งวัฒนะ ผ่านย่านสินค้าพลโยธิน เลียบคลองประปาสามเสนไปตามถนนพระรามที่ 6 และจะไปบรรจบกับ ทางด่วนสายท่าเรือ-ดาวคะนอง ที่บางโคล่รวมทั้ง 2 แนว มีระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 40 กิโลเมตร (แผนที่ 1)

และในปี พ.ศ. 2530 มีพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 275 วันที่ 31 ธันวาคม 2530 เพื่อเวนคืนที่ดินสร้างเส้นทางทั้งหมด

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁵ในระยะแรก ถนนรวมและการกระจายการจราจรจะมีระยะตั้งแต่อรุณงษ์ถึงถนนวิฑู ต่อมาได้ลดระยะให้เหลือเพียงจากอรุณงษ์ถึงถนนราชดำริ (เป็นประเด็นที่ทางชุมชนบ้านครัวได้ตั้งข้อสังเกตไว้ด้วย)

1.2 ผลกระทบต่อชุมชนบ้านครัว ทางด่วนชั้นที่ 2 สายบางโคล่-แจ้งวัฒนะ และถนนรวมและการกระจายการจราจรได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านครัวซึ่ง พอจะสรุปได้จากหนังสือของการทางพิเศษแห่งประเทศไทย³⁶ ดังนี้คือ

- 1.2.1 ต้องรื้อย้ายมัสยิดอันเป็นศาสนสถานของมุสลิม
- 1.2.2 ต้องก่อสร้างเส้นทางข้ามคร่อมสุสานฝั่งศพอันเป็นศาสนสถาน
- 1.2.3 เส้นทางนี้จะมีทางขึ้นลงที่ได้มาตรฐานทั้งหมด 4 จุด
- 1.2.4 ต้องรื้อย้ายชุมชนมุสลิมบ้านครัวออกไปโดยเวนคืนบ้านพักอาศัยจำนวนประมาณ 700

หลังคาเรือน

ถ้าจะกล่าวโดยสรุปแล้วแนวถนนรวมและการกระจายการจราจรมีผลให้ชุมชนบ้านครัวเกือบทั้งหมดต้องรื้อย้าย อดยถูกเวนคืนที่ดินให้กับรัฐบาลเพื่อสร้างทางดังกล่าวนี้

1.3 การรวมตัวกันคัดค้าน เมื่อชุมชนได้รับผลกระทบที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชาวชุมชนโดยส่วนรวม จึงมีการรวมตัวกันเพื่อที่จะปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชุมชนไว้ การรวมตัวกันคัดค้านจึงมีชุมชนและผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเส้นทางนี้ มารวมตัวกันเป็นหนึ่งเดียว ประกอบไปด้วย ชุมชนบ้านครัวเหนือ, ชุมชนบ้านครัวใต้, ชุมชนบ้านครัวเหนือ-พระยาอัง และชุมชนหัวช้าง ซึ่งต่อมาได้ตั้งเป็นคณะกรรมการเฉพาะกิจขึ้น โดยกรณีนี้โดยเฉพาะซึ่งมีนายสารจัน เปือกสาลิ เป็นประธาน

ชาวชุมชนได้จัดรูปขบวนคัดค้านและต่อต้านอย่างเด่นชัดขึ้นเมื่อวันจันทร์ที่ 29 กุมภาพันธ์ 2531 ได้ดำเนินการตามขั้นตอน ระเบียบกฎหมาย โดยเรียกร้องความชอบธรรมผ่านสภาผู้แทนราษฎร ชื่อเรียกร้องความถูกต้องของชุมชนในครั้งแรก มีดังนี้คือ

1.3.1 ให้เส้นทางสายหลัก บางโคล่-แจ้งวัฒนะไม่ผ่านมัสยิดและข้ามคร่อมสุสานฝั่งศพ เพราะเป็นศาสนสถานทั้งสองแห่ง

1.3.2 ให้ยกเลิกเส้นทาง ถนนรวมและการกระจายการจราจร (อูรุพงษ์-วิฑู)

ข้อเสนอของชุมชนนี้ ต่อมาได้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่งมีความเห็นสอดคล้องกับชุมชนจึงได้สนับสนุนโดยยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีเพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงอีกทางหนึ่งด้วย³⁷

³⁶การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท. 5505/591 และที่ มท. 5505/592", 28 มีนาคม 2531, และ "ที่ มท 5505/1117", 14 มิถุนายน 2531.

³⁷ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, "หนังสือที่ ส.ส. 400/31" รัับวันที่ 19 กันยายน 2531.

การรวมตัวกันที่กล่าวมานี้ เป็นก้าวแรกของการดำเนิน การคัดค้านและต่อต้านและก็ได้ดำเนิน ต่อเนื่องมาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่สามารถหาข้อสรุปและยุติได้

2. ประเด็นในการต่อสู้และคัดค้าน

กลุ่มชุมชนได้รวมกันคัดค้านการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจรอย่างหนักแน่นโดย มียอมให้ผ่านชุมชนในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้นเนื่องจากการชุมชนมีความเชื่อว่าชาวชุมชนถูกรุกรานทางศาสนา และวัฒนธรรมกับไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคมเพราะชุมชนยังเคลือบแคลงสงสัยกับเส้นทาง ถนนรวม และการกระจายการจราจรนั้น จะเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มนายทุนนักธุรกิจมากกว่าช่วยระบายน การจราจร และประเด็นสุดท้ายก็คือชุมชนยอมรับมติคณะรัฐมนตรีที่ตอบสนองกับข้อ เสนอและความต้อง การในผลประโยชน์ของชุมชนดังนั้น ประเด็นที่ชุมชนยกขึ้นมาต่อสู้และคัดค้านจึงพอสรุปได้ 3 ประเด็นคือ

2.1 วิถีชีวิตตามความเชื่อทางศาสนาอิสลาม เมื่อพิจารณาถึงชาวไทยมุสลิมแล้วไม่ว่าจะอยู่ ส่วนใดของประเทศก็ตามมักจะมีเอกลักษณ์โดดเด่นคือ มักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน และมีศูนย์กลาง ของชุมชนได้แก่มัสยิด มัสยิดจึงกลายเป็นสิ่งดึงดูดใจให้มุสลิมเข้าไปอยู่ในบริเวณนั้น เพราะความ สะดวกในการประกอบศาสนกิจ และความอบอุ่นใจที่อยู่ในกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งมุสลิมจะมี ความเป็นพี่น้องกัน มัสยิดจึงเป็นสัญลักษณ์ของอิสลามมีมัสยิดที่ไหนต้องเข้าไปว่ามีมุสลิมที่นั่น

ชุมชนบ้านคว่ำก็เช่นเดียวกันเป็นชุมชนที่เริ่มก่อตั้งจากชาวมุสลิม ปัจจุบันชาวชุมชนประมาณ ร้อยละ 70 ยังคงเป็นมุสลิม ภายในชุมชนจะมีมัสยิดและสุสานอย่างละ 3 แห่งคือ

1. มัสยิดญามีอัลคือยริยะฮูและสุสาน
2. มัสยิดดารุ้ลอะละฮูและสุสาน
3. มัสยิดซุลกู๋มมุดตาคีนและสุสาน

ถ้ามีการย้ายชาวชุมชนออกไปโดยคงเหลือแต่มัสยิด และสุสานไว้นั้นชาวมุสลิมบ้านคว่ำจึงได้ ออกมาได้แย่งโดยอ้างเหตุผลประการหนึ่งว่า การกระทำเช่นนี้มีผลกระทบต่อความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรมของอิสลามเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากท่านศาสดามีคำสั่งให้สร้างมัสยิดภายในชุมชน ทั้ง ต้องห้ามมัสยิดให้สะอาด และมีกลิ่นหอมศาสนสิ่งของท่านศาสดาเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่าชุมชนมุสลิม มัสยิด และสุสาน เป็นเรื่องร่างเดียวกัน จะแยกเป็นชิ้นส่วนใด ๆ ไม่ได้ มุสลิมใช้มัสยิดเป็นสถานที่ กราบเคารพสักแต่พระผู้เป็นเจ้า และใช้สุสานเป็นสถานที่ฝังศพ สถานที่ทั้งสองแห่งเป็นศาสนาสถาน ในศาสนาอิสลาม เพื่ออำนวยความสะดวก ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจึงต้องอยู่ควบคู่ชุมชน

บทบาทของมัสยิดนั้น ถือเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อศาสนาอาทิ ด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนการประกอบศาสนกิจ เนื่องจากหลักการของอิสลามเน้นให้คนมารวมกันเน้นให้คนมารวมกันได้ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันได้ทำความรู้จักกันสนทนาปรึกษาหารือกัน เพื่อให้เกิดความรักใคร่สามัคคีหรือความเป็นปึกแผ่นในสังคม สำหรับการรำซัมสยิดเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจนั้น จะพบว่ามุสลิมรำซัมเป็นที่ละหมาด (การแสดงความรักดีต่อพระเจ้า) วันละ 5 เวลาตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นจนกระทั่งพระอาทิตย์ตกดิน โดยจะมีมุสลิมทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุจะละหมาด ดังนั้นหากมัสยิดตั้งอยู่ห่างไกลจากชุมชนก็จะสร้างความยากลำบากและเกิดอันตรายในการเดินทาง โดยเฉพาะในเด็ก และผู้ใหญ่สูงอายุจริงอยู่ที่หลักการอิสลามยึดหยุ่นให้ละหมาดในสถานที่อื่นก็ได้ที่ไม่รำซัมสยิด โดยให้หันทิศทางไปยังกรุงมักกะฮ์ กระนั้นก็ดีถือว่า การละหมาดคนเดียวได้บุญน้อยนิดแต่ถ้าไปละหมาดรวมกันที่มัสยิดจะได้บุญเพิ่มถึง 25 เท่า ฉะนั้นศรัทธาชนที่ปฏิบัติตามแนวทางของอัลลอฮ์เขาจะคำนึงถึงผลบุญที่จะตอบแทนเขาในโลกหน้า

ความจำเป็นอีกประการหนึ่งที่มีมัสยิดควรอยู่ในชุมชนก็คือ เมื่อถึงเวลาละหมาดบิหลัน ซึ่งเป็นผู้ประกาศร้องบอกถึงเวลาละหมาด จะร้องเชิญชวนเป็นภาษาอาหรับตัวเสียงอันดังให้มุสลิมได้ยินทั่วถึงกันเพื่อมารับมาทำการละหมาดที่มัสยิด ที่บ้านครัวยังได้ใช้การตีกลองเป็นสัญญาณบอกจำนวนครั้งมุสลิมที่ได้ยินเสียงสัญญาณดังกล่าวจะต้องรีบมา จะทำการกิจอันใดอยู่ก็ตามให้ละไว้ก่อนเนื่องจากภาระหน้าที่มีต่ออัลลอฮ์ต้องมาก่อนภาระอื่นใด

สำหรับกรณีของสุสาน มัสยิดกับสุสานมักจะอยู่ติดกันหรือถ้าห่างกันก็ยังคงอยู่ในบริเวณชุมชนเดียวกัน ศาสนสถานทั้งสองแห่งนี้มีความเกี่ยวเนื่องกับชีวิตของมุสลิมเป็นอย่างดี อย่างกรณีเมื่อมีผู้เสียชีวิต มัสยิดที่บ้านครัวจะตีกลอง 4 ครั้ง เป็นสัญญาณบอกว่ามีสมาชิกของชุมชนได้จากไป มุสลิมทุกคนที่ได้ยินเสียงกลองจะรีบไปที่มัสยิดเพื่อร่วมในพิธีศพการอาบน้ำศพ จากนั้นก็ร่วมกันละหมาดศพ และหามศพไปสุสาน ร่วมกันขุดหลุมฝังศพ เป็นพิธีกรรมที่ดำเนินอย่างรวดเร็ว ตามหลักการของอิสลามที่ต้องรีบฝังศพภายใน 24 ชั่วโมง พิธีกรรมจึงต่อเนื่องซักช้าไม่ได้ต้องดำเนินการให้เรียบร้อยก่อนที่ศพจะแปรเปลี่ยนสภาพชุมชนจึงไม่ควรอยู่ห่างจากมัสยิดและสุสาน

บทสรุปก็คือว่า ถ้าให้ชุมชนบ้านครัวย้ายออกไปแต่มัสยิดอยู่ก็จะขัดกับความเป็นจริงที่มีมัสยิดมีบทบาทอยู่ในชุมชนและขัดคำสั่งของท่านศาสดา เมื่อไม่มีชุมชนมัสยิดก็คงเป็นมัสยิดร้าง ซึ่งสำหรับมุสลิมแล้วมัสยิดเป็นสิ่งสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวมุสลิมอย่างมาก มิใช่เฉพาะด้านศาสนาเท่านั้น ดังนั้นตามหลักการและโครงสร้างของสังคมมุสลิม ชุมชนมุสลิม และสุสานจะต้องดำเนินควบคู่กันไปด้วยทั้งสามสิ่งจะแยกสิ่งหนึ่งสิ่งใดออกจากกันไม่ได้

2.2 ปัญหาข้อใจในเส้นทาง ชาวชุมชนมีความเชื่อว่า การสร้างทางด่วนขั้นที่ 2 โดยเฉพาะถนนรวมและการกระจายการจราจร (อุรุพงษ์วิทย์) มีบางสิ่งบางอย่างไม่ถูกต้องโดยส่วนรวมทั้งหมด ซึ่งสามารถพิจารณาได้ตั้งแต่การริเริ่มโครงการตามลำดับเรื่องมาดังนี้

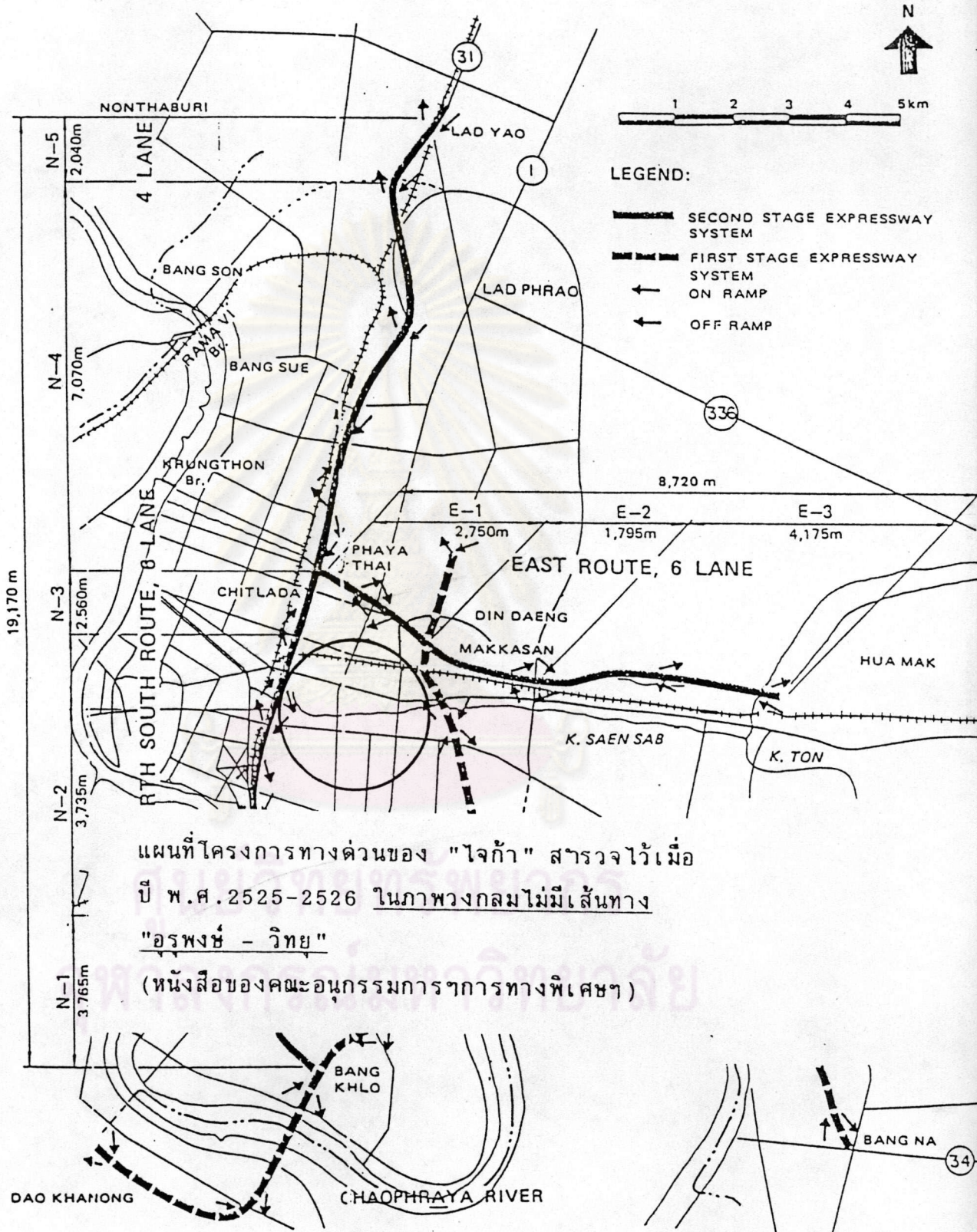
จากหนังสือรายงานของคณะกรรมการ เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยโดยการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ร่วมมือกับการเคหะแห่งชาติระบุไว้ว่ารัฐบาลญี่ปุ่น โดย "ใจกล้า" ให้ความช่วยเหลือกับการทางพิเศษฯ สรรวจเส้นทางด่วนเมื่อปี 2525-2526 ไว้เส้นทาง คือ

เส้นทางเหนือ-ใต้ (บางโคล่ - ลาดยาว)

เส้นทางตะวันออก (โรงกรองน้ำสามเสน - คลองตัน)

การทางพิเศษฯ ใต้น้ำเสนอต่อกระทรวงมหาดไทย และคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2528 คณะรัฐมนตรีเห็นชอบและอนุมัติโครงการในแผนที่โครงการไม่มีเส้นทางอุรุพงษ์-วิทย์ ขณะเดียวกัน สำนักผังเมืองใต้น้ำเสนอผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2529 ในแผนที่ผังเมืองรวมก็ปรากฏเพียงทางด่วนสายหลัก 2 สาย ไม่มีเส้นทางอุรุพงษ์-วิทย์ (แผนที่ 2)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่โครงการทางด่วนของ "ใจก้า" สาระวจไว้เมื่อ
 ปี พ.ศ. 2525-2526 ในภาพวงกลมไม่มีเส้นทาง
 "อรพงษ์ - วิทย์"
 (หนังสือของคณะกรรมการการทางพิเศษฯ)

แนวสายทาง ของระบบทางด่วนขั้นที่ 2 (ปีพ.ศ. 2526)
 จากผลการศึกษา ของผู้เชี่ยวชาญชาญญี่ปุ่น.

ในช่วงขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2528 มีนักธุรกิจกลุ่มหนึ่งชนะการประมูลใช้สิทธิที่ดินวัง-เพชรบูรณ์เนื้อที่ 35 ไร่ ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อสร้างอาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ คือ "เวสต์เทรคเซ็นเตอร์ กรุงเทพฯ" ตั้งอยู่ ณ บริเวณสี่แยกราชประสงค์ ถนนราชดำริต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ภายหลังที่โครงการเวสต์เทรคเซ็นเตอร์ เซ็นสัญญาก่อสร้างเรียบร้อยแล้วการทางพิเศษฯ ได้ว่าจ้างกลุ่มบริษัทที่ปรึกษาเป็นผู้ดำเนินการสำรวจออกแบบ เส้นทางด่วนอีกครั้ง ผลปรากฏว่ามีเส้นทางด่วนนี้ (แผนที่ 3)

เส้นทางเหนือ - ใต้ (บางโคล่ - แจ้งวัฒนะ)

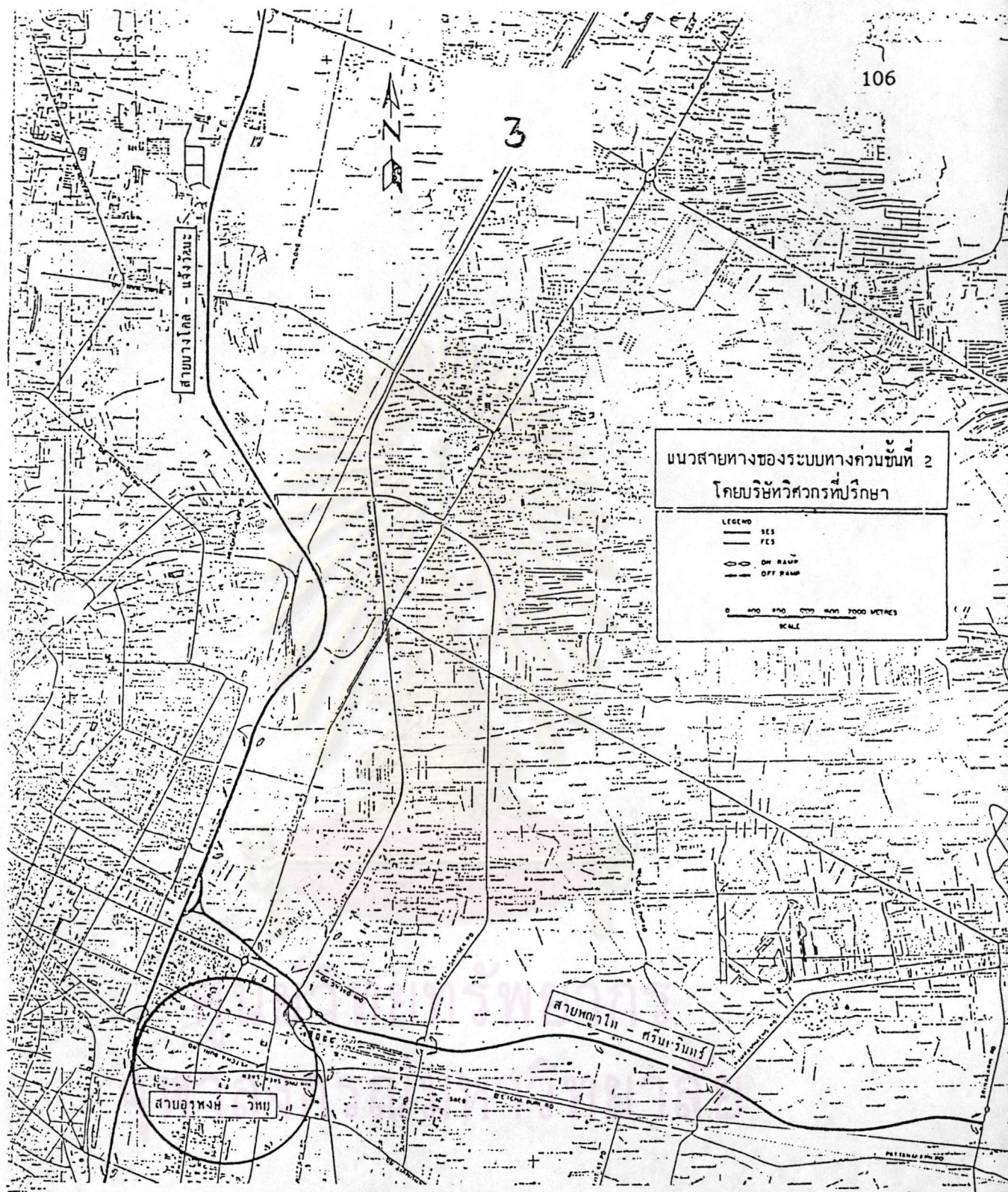
เส้นทางตะวันออก (พญาไท - ศรีนครินทร์)

เส้นทางอูรุพงษ์ - วิฑู (ถนนรวมและกระจายการจราจร)

จนถึงปี 2530 ได้มีพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดินประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 275 วันที่ 31 ธันวาคม 2530 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2531 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2534 เพื่อเวนคืนที่ดินสร้างเส้นทางด่วนทั้งสามสาย

สื่อมวลชนและหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ นำเสนอข่าว มีกลุ่มนายทุนผู้เสียประโยชน์ในที่ดินที่จะต้องถูกเวนคืนรวมตัวกันออกมาคัดค้านต่อการทางพิเศษฯ ในเส้นทางอูรุพงษ์-วิฑู ส่วนกลุ่มชุมชนที่รวมตัวกัน มีชุมชนมุสลิมบ้านครัวและชุมชนหัวช้างที่ก้าวออกมาคัดค้านด้วย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวสายทางของระบบทางด่วนขั้นที่ 2
โดยบริษัทวิศวกรที่ปรึกษา

LEGEND
 — YES
 - - - FES
 ○ ON RAMP
 ⊖ OFF RAMP

0 400 800 1200 1600 2000 METRES
SCALE

แผนที่โครงการทางด่วนของ "กลุ่มบริษัทวิศวกรที่ปรึกษา"
 สาระวจไว้เมื่อปี พ.ศ. 2529-2530 ในภาพวงกลมมีเส้นทาง
 "อู่พอง-วิทยาลัย" เพิ่มเติมเมื่อโครงการเวสต์เทรคเซ็นเตอร์
 เป็นสัญญาก่อสร้างแล้ว
 (หนังสือของคณะกรรมการฯ การทางพิเศษฯ)

การทางพิเศษฯ ระบุว่าเส้นทางอุรุพงษ์-วิฑู "เริ่มตั้งแต่บริเวณอุรุพงษ์เลียบไปตามคลอง
แสนแสบและสิ้นสุดบริเวณถนนวิฑู เพื่อระบายการจราจรบริเวณสนามกีฬา สยามสแควร์ ราชดำริ
ประตูน้ำ เพลินจิตและปลายทางถนนวิฑู ความยาว 2.8 กม. โดยแนวเส้นทางจะต้องคร่อมสุสาน
อิสลาม 1 แห่ง และต้องรื้อย้ายมัสยิดซูลูกุ่มุดตากินพร้อมกับรื้อย้ายชุมชนชาวไทยมุสลิมออกไป"³⁸ ใน
การนี้ทางพิเศษฯ นำเสนอแผนที่ประกอบเส้นทางอุรุพงษ์-วิฑู เป็นแนวเส้นทางเด่นชัด (แผนที่ 4)

แต่ในเวลาต่อมาการทางพิเศษฯได้ลดระยะทางของ "ถนนรวมและกระจายการจราจรไปสิ้นสุด
ที่ถนนราชดำริซึ่งจะมีระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 2.0 กม. โดยให้มีทางขึ้น-ลง ที่ถนนพญาไทและ
ถนนราชดำริ สำหรับถนนเพชรบุรีและถนนวิฑูการจราจรสามารถใช้ทางขึ้น-ลง ของระบบทางด่วน
ชั้นที่ 1 ซึ่งเชื่อมต่อโดยตรงและเข้าสู่โครงข่ายของระบบทางด่วนชั้นที่ 2 ได้"³⁹ ในการนี้การ
ทางพิเศษฯ นำเสนอแผนที่ประกอบเส้นทางเริ่มจากอุรุพงษ์จนถึงถนนราชดำริและมีทางขึ้น-ลง
ในบริเวณเวสต์เทรคเซ็นเตอร์อยู่ด้วย (แผนที่ 5 และ 6)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

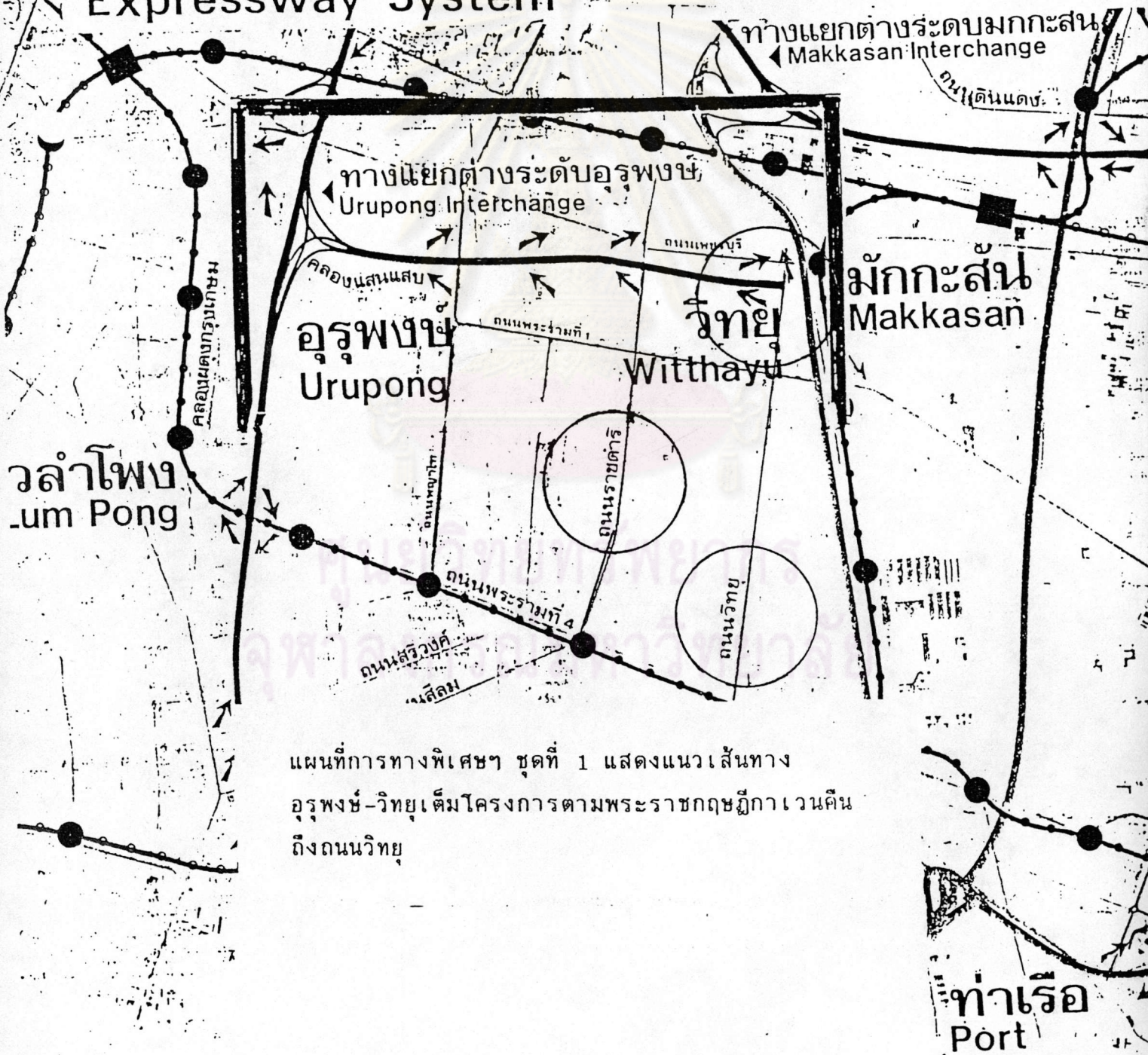
³⁸การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท. 5505/591 และที่ มท. 5505
/592", 28 มีนาคม 2531.

³⁹การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท. 5505/1828" 29 พฤษภาคม 2533.

การทางพิเศษแห่งประเทศไทย Expressway and Rapid Transit Authority of Thailand

ระบบทางด่วน (ชุดที่ 1) Expressway System

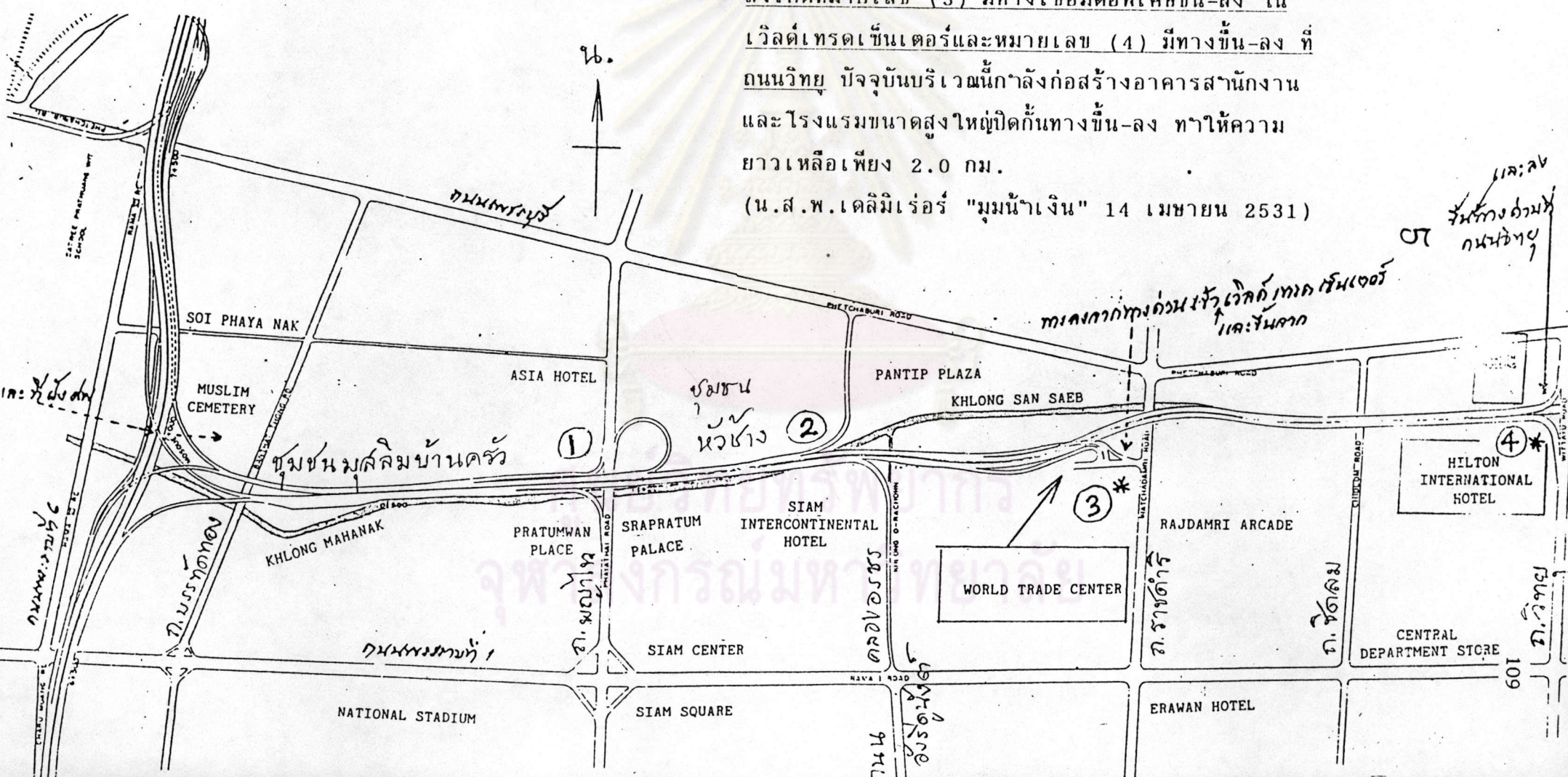

แผนที่การทางพิเศษฯ ชุดที่ 1 แสดงแนวเส้นทาง
อุรุพงษ์-วิฑูย์เต็มโครงการตามพระราชกฤษฎีกาเวนคืน
ถึงถนนวิฑูย์

แนวเส้นทาง "อुरुพงษ์-วิทยุ" ความยาวเดิม 2.8 กม.
 สังกศหมายเลข (3) มีทางเชื่อมต่อพิเศษขึ้น-ลง ใน
 เวลด์เทรดเซ็นเตอร์และหมายเลข (4) มีทางขึ้น-ลง ที่
 ถนนวิทยุ ปัจจุบันบริเวณนี้กำลังก่อสร้างอาคารสำนักงาน
 และโรงแรมขนาดใหญ่ปิดกั้นทางขึ้น-ลง ทำให้ความ
 ยาวเหลือเพียง 2.0 กม.

(น.ส.พ.เคลิมิเรอร์ "มุนน้ำเงิน" 14 เมษายน 2531)

และ
 17 ฝั่งตรงข้าม
 ถนนวิทยุ

คือ ฝั่งตรง

ถนนวิทยุ

ถนนราชดำเนิน

ถนนพหลโยธิน

ถนนวิทยุ

ถนนราชดำเนิน

ถนนวิทยุ

ทางแยกทางด่วนเข้าเวสต์เทคเซ็นเตอร์
 ใต้: ฝั่งตรง

109

จะเห็นว่าระยะทางจากเดิม 2.8 กิโลเมตร ถูกลดระยะเหลือเพียง 2.0 กิโลเมตร ขาดหายไปประมาณ 800 เมตร ระยะทางที่ขาดหายไป คือระยะจากถนนราชดำริ ถึงถนนวิฑู ซึ่งแต่เดิมบริเวณถนนวิฑูเป็นทางขึ้น-ลงของเส้นทางนี้ แต่ในขณะที่บริเวณถนนวิฑูตรวจค้นจะเป็นสถานที่ตั้งสำนักงานขนาดใหญ่ สูง 42 ชั้นตามใบอนุญาตปลูกสร้างอาคารเลขที่ อ.1095/2532 ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน 2532 ส่วนด้านฝั่งตรงข้ามอาคารนี้ ก็จะเป็นอาคารโรงแรมทันสมัยขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน อาคารทั้งสองได้ก่อสร้างขวางกั้นปิดเส้นทางขึ้น-ลง จนทำให้ถนนรวมและการกระจายการจราจรความยาวเหลือเพียง 2.0 กิโลเมตรชุมชนบ้านครัวจึงถือว่าชุมชนไม่ได้รับความยุติธรรมและเส้นทางนี้มีเจตนาที่แอบแฝงถึงผลประโยชน์อื่น ๆ อีกนอกเหนือจากการกระจายการจราจร

นอกจากนี้ชุมชนยังได้อ้างถึงหนังสือการทางพิเศษที่กล่าวถึงเส้นทาง อรุณงษ์-วิฑูว่า "ถนนรวมและกระจายการจราจรก็คือทางขึ้น-ลงของทางด่วนที่มีความยาว 2.8 กม. และสามารถขึ้น-ลง ได้หลายทางมิได้เป็นแนวสายทางหลักของทางด่วน ส่วนทางด่วนพญาไท-ศรีนครินทร์ นั้นเป็นแนวสายทางหลักของทางด่วนสายตะวันออกของระบบทางด่วนขั้นที่ 2"⁴⁰

เพราะฉะนั้นเส้นทางอรุณงษ์-วิฑูก็คือ มิได้เป็นแนวสายทางหลักของทางด่วนขั้นที่ 2 แต่เป็นทางขึ้น-ลงของทางด่วนสายหลักบางโคล่-แจ้งวัฒนะ ดังนั้นทางชุมชนจึงเห็นว่า เมื่อเส้นทางนี้เป็นทางขึ้น-ลง โดยความถูกต้องแล้วจะต้องก่อสร้างลงบนถนนเช่น ทางด่วนเฉลิมมหานคร มีทางขึ้น-ลงที่ถนนเพลินจิต ทางขึ้น-ลงที่ถนนเพชรบุรี เป็นต้น แต่ทำไมเส้นทางอรุณงษ์-วิฑู ซึ่งเป็นทางขึ้น-ลงเช่นกัน แต่จะก่อสร้างลงบนมัสยิด สุสาน และชุมชน โดยมีเส้นทางยาวผ่านชุมชนมุสลิมบ้านครัวตลอดไปถึงชุมชนหัวช้าง ต้องไล่ รื้อ ย้ายบ้านพักอาศัยประมาณ 700 หลังคาเรือนไปสิ้นสุดที่ถนนราชดำริ และมีทางขึ้นลงบริเวณเวสต์เทรคเซ็นเตอร์ และเมื่อมิได้เป็นแนวสายหลักของทางด่วนขั้นที่ 2 ขณะเดียวกันระยะทางได้ขาดหายไปถึง 800 เมตรแล้ว เส้นทางสายนี้จึงไม่มีความสำคัญในการกระจายการจราจร ถ้าตัดเส้นทางนี้ออกไปจากระบบทางด่วนขั้นที่ 2 ก็ไม่ทำให้การจราจรติดขัดแต่อย่างใด

2.3 ยืนยันในมติคณะรัฐมนตรี หลังจากที่ชุมชนได้รับทราบถึงแนวทางของเส้นทางด่วนระยะที่ 2 สายบางโคล่-แจ้งวัฒนะ และเส้นทางถนนรวมและการกระจายการจราจรแล้ว ชุมชนก็มีการรวมตัวกันคัดค้าน ต่อต้านเส้นทางนี้ โดยได้เรียกร้องผ่านทางรัฐบาลตามลำดับดังนี้

⁴⁰การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท. 5505/1117", 14 มิถุนายน 2531.

วันจันทร์ที่ 29 กุมภาพันธ์ 2531 ได้ยื่นหนังสือเรียกร้องความชอบธรรมต่อรัฐบาลพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ที่ทำเนียบรัฐบาล

วันพฤหัสบดีที่ 14 เมษายน 2531 ได้ยื่นหนังสือเรียกร้องความชอบธรรมต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรสมัยนายชวน หลีกภัยและคณะกรรมการการปกครองสภาผู้แทนราษฎร

วันพฤหัสบดีที่ 25 สิงหาคม 2531 ได้ยื่นหนังสือเรียกร้องความชอบธรรมต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรสมัยนายบัญญัติ เกสรทองและคณะกรรมการ การปกครองสภาผู้แทนราษฎร

วันจันทร์ที่ 5 กันยายน 2531 ได้ยื่นหนังสือเรียกร้องความชอบธรรมต่อรัฐบาลพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ทำเนียบรัฐบาล

และวันพฤหัสบดีที่ 15 กันยายน 2531 สภาผู้แทนราษฎรเปิดอภิปรายในญัตติด่วนของ ส.ส. บุญเทียม เขมาภิรัตน์ และกลุ่ม ส.ส. มุสลิม นำโดยนายเด่น รติะมีนา กรณีทางด่วนพาดผ่านมัสยิดสุสาน และชุมชนมุสลิมบ้านครัว สรุปลุคท้ายสภาฯ มีมติให้คณะรัฐมนตรีนำเรื่องกลับไต่สวนใหม่

ในที่สุดคณะรัฐมนตรี ได้มีการประชุมในวันอังคารที่ 20 กันยายน 2531 และได้มีมติคณะรัฐมนตรี ดังนี้

2.3.1 หนังสือสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ นร. 0202/11760 ลงวันที่ 22 กันยายน 2531 (ข้อ 2.) ให้ปรับแนวทางหลักมิให้ผ่านมัสยิดและสุสาน (เส้นทางหลักคือ สายบางโคล่แจ้งวัฒนะ)

2.3.2 สำนักข่าวไทย อ.ส.ม.ท. บันทึกเป็นหลักฐานเอกสารทางราชการว่า "รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี แถลงเรื่องนี้ว่า ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีวันนี้ มีมติให้ยกเลิกเส้นทาง อรุณงษ์-วิฑูที่ผ่านชุมชนบ้านครัว โดยรัฐบาลยอมเพิ่มเงินค่าเวนคืนที่ดินอีก 400-600 ล้านบาท และให้ทำการทางพิเศษฯ หาเส้นทางสายใหม่"

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่ นร 0202/11760

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

ทำเนียบรัฐบาล กทม. 10300

22 กันยายน 2531

เรื่อง ขออนุมัติการให้เอกชนลงทุนดำเนินงานโครงการระบบทางด่วน ชั้นที่ 2

เรียน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

อ้างถึง หนังสือกระทรวงมหาดไทย ด่วนที่สุด ที่ มท 5505/11257

ลงวันที่ 1 กันยายน 2531 และที่ มท 5505/12021

ลงวันที่ 15 กันยายน 2531

ตามที่เสนอขอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้เอกชนลงทุนดำเนินงานโครงการระบบทาง
ด่วน ชั้นที่ 2 นั้น

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2531 ลงมติว่า

1. อนุมัติให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทยทำสัญญากับกลุ่มบริษัท Bangkok Expressway Consortium ให้เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างและบริหารโครงการระบบทางด่วน ชั้นที่ 2 ตามหลักการ และเงื่อนไขต่าง ๆ ตามที่กระทรวงมหาดไทยเสนอ uly ให้ส่งร่างสัญญาให้กรมอัยการพิจารณาเห็นชอบก่อน

2. ให้ปรับแนวทางหลักมิให้ผ่านมัสยิดและสุสาน ส่วนการเงินให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทยใช้เงินของตนเองส่วนหนึ่ง และประสานงานกับกระทรวงการคลังเพื่อจัดหาแหล่งเงินกู้สมทบเพื่อเป็น ค่าจัดกรรมสิทธิ์ที่ดินตามโครงการฯ

จึงเรียนยืนยันมา ได้แจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องตามบัญชีแนบท้ายทราบด้วยแล้ว

ขอแสดงความนับถือ

ลงชื่อ อนันต์ อนันตกุล

(นายอนันต์ อนันตกุล)

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี

กองการประชุมคณะรัฐมนตรี

โทร. 282-5844

(สาเนา)

สำนักข่าวไทย อ.ส.ม.ท.

รายงานข่าวประจำวัน

ข่าวในประเทศไทย หน้า 23

วันอังคารที่ 20 กันยายน 2531

รอบค่ำ

11-0931-0792

"ชุมชนบ้านครัวหอคับภูเขา" ค.ร.ม.ยกเลิกสร้างทางด่วน อรุณงษ์-วิฑู

กรุงเทพมหานคร 20 ก.ย. - ชุมชนมุสลิมบ้านครัวหอคับภูเขาแล้ว คณะรัฐมนตรีมีมติวันนี้ ให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทยยกเลิกสายทาง อรุณงษ์-วิฑู โดยให้ใช้อีกสายทางหนึ่งซึ่งจะต้องผ่านตึก 10 ชั้นถึงสามตึก และจะต้องเพิ่มค่าเวนคืนอีก 400-600 ล้านบาทแทน

นายชาญชัย ชัยรุ่งเรือง รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี แถลงเรื่องนี้ว่าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีวันนี้ มีมติอนุมัติให้การทางพิเศษฯ ดำเนินการให้เอกชนรับสัมปทานลงทุนสร้างทางด่วนชั้นที่ 2 สายบางโคล่-แจ้งวัฒนะ แต่ให้ยกเลิกทางที่มีปัญหาดังกล่าว โดยเปลี่ยนเส้นทางใหม่

นายชาญชัย กล่าวด้วยว่า สายทางที่เปลี่ยนไปนี้ ใกล้เคียงกับสายทางเดิมโดยการสำรวจนั้นได้สำรวจไว้สองเส้นทางคือ เส้นทางแรกที่สำรวจไว้ก่อน (ผ่านชุมชนมุสลิม) สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้ 400-600 ล้านบาท ในเรื่องของค่าเวนคืน แต่ถ้าสร้างเส้นทางที่สำรวจเส้นทางที่ 2 นี้ รัฐบาลจะต้องเพิ่มค่าเวนคืนเป็นเงิน 400-600 ล้านบาท ซึ่งเงินค่าเวนคืนที่ดินต่าง ๆ บริษัทก่อสร้างจะต้องจ่ายเงินชดเชยให้รัฐบาล หลังจากได้ก่อสร้างทางเสร็จ และเก็บค่าผ่านทางได้แล้ว

นอกจากนี้ ในเงื่อนไขการให้สัมปทาน รัฐบาลจะลงทุนในโครงการทางด่วนระยะที่ 2 นี้ เป็นเงินร้อยละ 38 ซึ่งมติที่ประชุมวันนี้ถือว่าเป็นการยุติและจะไม่มีการพิจารณาทบทวนอีกแล้ว

นายชาญชัย ได้กล่าวด้วยว่า คณะรัฐมนตรีวันนี้ นอกจากจะพิจารณาเรื่องทางด่วนระยะชั้นที่ 2 แล้ว ยังมีการพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาการจราจรแออัด ตามที่กระทรวงคมนาคมได้เสนอการสร้างทางยกระดับ ช่วงดินแดง-ดอนเมือง โดยเสนอว่าให้เอกชนมาลงทุน คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาร่วมกับการทางพิเศษฯ แล้วที่ประชุมได้อนุมัติให้กระทรวงคมนาคมดำเนินการได้

ชุมชนบ้านครัวได้ยอมรับและยืนยันในมติคณะรัฐมนตรีตามเอกสารทั้ง 2 ฉบับนี้ แต่ในขณะเดียวกันก็ให้การทางพิเศษฯ ยังคงดำเนินการเพื่อที่จะสำรวจและสร้างทางด่วนสายถนนรวมและการกระจายการจราจรอยู่ โดยการทางพิเศษฯ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในหนังสือการทางพิเศษว่า

สำหรับกรณีที่ชาวมุสลิมบ้านควัวได้ร้องเรียนว่าการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ไม่ได้ปฏิบัติ ตามมติของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2531 โดยได้อ้างในหนังสือร้องเรียนว่า คณะรัฐมนตรี ได้มีมติให้ปรับแนวทางสายหลักแจ้งวัฒนะ-บางโคล่ มิให้ผ่านมัสยิดและสุสาน และสายอูรุพงษ์-วิฑูยาให้ ยกเลิกนั้นเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้ว ตามมติคณะรัฐมนตรี ดังกล่าวได้ออมนุมัติให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทย ปรับแนวทางหลักมิให้ผ่านมัสยิดและสุสานมิใช่ให้ยกเลิก ถนนรวมและกระจายจราจรจากอูรุพงษ์-วิฑูยา แต่ประการใดและขณะนี้การทางพิเศษฯ ก็กำลังดำเนินการตามมติของคณะรัฐมนตรี โดยการสำรวจเพื่อปรับแนวเส้นทางมิให้ผ่านมัสยิดและข้ามสุสานของชาวไทยมุสลิมอยู่⁴¹

ด้วยเหตุนี้การทางพิเศษฯ จึงยืนยันและปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีเฉพาะตามที่ หนังสือสำนัก เลขาธิการคณะรัฐมนตรีแจ้งมาให้ทราบเท่านั้น

ถ้าจะสรุปในประเด็นนี้ก็คือ ชุมชนบ้านควัวยืนยัน มติคณะรัฐมนตรีทั้งจากหนังสือของสำนัก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี และจากการแถลงโดยรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี แต่การทางพิเศษ ยืนยันมติคณะรัฐมนตรี ตามหนังสือของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ทำให้เกิดประเด็นขัดแย้งกันขึ้น

ชุมชนบ้านควัวได้ยกเหตุผลและข้อสังเกตตามประเด็นนี้ว่า ตำแหน่งโฆษกประจำสำนัก นายกรัฐมนตรีให้ปฏิบัติหน้าที่แถลงรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี และร่วมประชุมในคณะรัฐมนตรีในเรื่องกรณีใด ๆ ก็ตามถ้าไม่มีข้อมูลความจริงและสาระสำคัญในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีซึ่งยังมิได้พิจารณา ตรวจสอบความถูกต้องได้ตั้งแต่และไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีแล้ว รองโฆษกประจำ สำนักนายกรัฐมนตรีจะนำมาแถลงต่อสื่อมวลชนให้ประชาชนที่รับฟังข่าวสารทางราชการทั่วประเทศได้ เต็มขนาด ในทางตรงกันข้ามเมื่อรองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรีแถลงมติคณะรัฐมนตรีนั้น หมายความว่ามิข้อมูลความจริงในเรื่องนั้นในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี และมีผลผูกพันบังคับใช้ให้หน่วย ราชการที่เกี่ยวข้องต้องนำไปปฏิบัติถือว่าเป็นข้อกฎหมายอย่างหนึ่งด้วย นอกจากนี้ในการประชุมคณะ รัฐมนตรีในวันที่ 20 กันยายน 2531 การทางพิเศษฯ ได้พิจารณาร่วมประชุมในคณะรัฐมนตรีด้วยจึง ต้องทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในการประชุม ดังนั้นเมื่อรองโฆษกรัฐมนตรีได้แถลงการผิดพลาดคลาด เคลื่อนไปจากความจริงในมติคณะรัฐมนตรีการทางพิเศษฯ ควรจะขอแก้ไขมติให้ถูกต้องตามความเป็น จริง โดยจะต้องขอแถลงมติคณะรัฐมนตรีที่ถูกต้องใหม่อย่างรวดเร็ว แต่การทางพิเศษฯ กลับไม่ได้ กระทำการดังกล่าว

⁴¹การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท. 5505/1829", 29 พฤษภาคม 2533.

สำหรับในส่วนของการบันทึกมติคณะรัฐมนตรีทางชุมชนบ้านคร้วได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้บันทึกคือ เลขานุการคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้น ในช่วงเวลาเดียวกันได้ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการการทางพิเศษแห่งประเทศไทยอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย จึงอาจจะมีเหตุผลบางอย่างในการบันทึกมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 20 กันยายน 2531 ได้

3. การไต่สวนสาธารณะ

ตามพระราชกฤษฎีกาเวนคืนที่ดิน ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 275 วันที่ 31 ธันวาคม 2530 ให้การทางพิเศษแห่งประเทศไทย สร้างทางด่วนสายบางโคล่-แจ้งวัฒนะและสายพญาไท-ศรีนครินทร์ กับมีถนนรวมและกระจายการจราจรนั้น พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2531 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2534 ดังนั้นรัฐบาลจึงได้ออกพระราชกฤษฎีกาฉบับที่ 2 ในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 108 ตอนที่ 245 วันที่ 31 ธันวาคม 2534 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2535 ถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2538 โดยยังคงเส้นทางด่วนขั้นที่ 2 ไว้ทั้งหมด

เพราะฉะนั้นเส้นทางถนนรวม และกระจายการจราจรที่ต้องผ่านชุมชนบ้านคร้วยังคงอยู่และ "การทางพิเศษฯ ยังคงมีความต้องการที่จะเข้าสำรวจพื้นที่ชุมชนและจะประเมินราคาค่าทดแทนอสังหาริมทรัพย์ ที่จะถูกเวนคืนบริเวณชุมชนบ้านคร้วทั้งหมด"⁴² อย่างไรก็ตามชุมชนมิได้ยินยอมให้ทำการสำรวจ และยังได้ดำเนินการคัดค้านไม่เห็นด้วย ตามขั้นตอนเรื่อยมา หลังจากเปลี่ยนรัฐบาลในสมัยนายกรัฐมนตรี พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณแล้ว ก็ได้เสนอเรียกร้องความชอบธรรมต่อรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน และรัฐบาลพลเอกสุจินดา คราประยูร ตามลำดับ ซึ่งในสมัยรัฐบาลพลเอกสุจินดา คราประยูร ได้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชาวมุสลิมกลุ่มหนึ่งได้เสนอต่อนายกรัฐมนตรี "ให้ยกเลิกเส้นทางถนนรวมและการกระจายการจราจรอุรุพงษ์-วิฑู"⁴³ ในระบบทางด่วนขั้นที่ 2 นี้ด้วย

จนในที่สุดถึงสมัยของรัฐบาลนายชวน หลีกภัยชุมชนบ้านคร้วจึงเสนอให้รัฐบาลมีการพิจารณาไต่สวนสาธารณะ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสีย ได้มีโอกาสแสดงหลักฐานข้อเท็จจริงอันจะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจของรัฐบาลในเรื่องนี้ได้ดียิ่งขึ้น

⁴²การทางพิเศษแห่งประเทศไทย, "หนังสือที่ มท.5506/3385", 18 ตุลาคม 2534.

⁴³สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, "หนังสือที่ ส.ส. 050/35", รัับวันที่ 8

ข้อเสนอให้ไต่สวนสาธารณะ โครงการทางด่วนส่วนแยก อรุณพงษ์ - ราชดำริ
ของ ชุมชนบ้านครัว

เสนอต่อ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

วันที่ 22 เมษายน 2536

ความเป็นมา

โดยเหตุที่ ชาวชุมชนบ้านครัว เขตปทุมวัน และเขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร ยังมี
ความคลางแคลงใจในความสมประโยชน์ และความสุจริตใจของผู้เกี่ยวข้องในการริเริ่มโครงการทาง
ด่วนระยะที่สอง ส่วนแยกอรุณพงษ์-ราชดำริจึงไม่ยอมยกย้ายถิ่นฐานตามความต้องการของการทางพิเศษ
ต่อมาเมื่อ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในฐานะผู้กำกับดูแลงานการทางพิเศษ
ได้หยิบยกปัญหานี้ขึ้นปรึกษาหารือกับทุกฝ่าย ชาวชุมชนบ้านครัวจึงขอเสนอให้ใช้มาตรการไต่สวน
สาธารณะ เพื่อประมวลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นต่าง ๆ เข้าสู่การตัดสินใจของฝ่ายการเมือง
โดยครบถ้วนเที่ยงธรรม ดังเหตุหลักการโดยลำดับ ดังนี้

มูลกรณี

เมื่อแรกเริ่มโครงการนั้นยังไม่มีทางด่วนส่วนแยกนี้อยู่ในโครงการทางด่วนระยะที่สอง
เลยจนต่อมาหลังจากที่ได้มีโครงการศูนย์ธุรกิจการค้าระดับโลก เกิดขึ้นที่บริเวณราชดำริแล้ว โครงการ
ในส่วนแยกนี้จึงได้เกิดขึ้นโดยข้ออ้างว่า เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพหรือการใช้ประโยชน์ในโครงการให้สูงขึ้น

ชาวชุมชนบ้านครัวเชื่อมั่นว่าการไต่สวนสาธารณะที่เสนอมานี้จะสามารถชดช้อย ล้างลึกไปถึง
มูลเหตุจูงใจของโครงการนี้ได้ว่าปราศจากมลทินมุ่งเอื้อประโยชน์แก่สาธารณะชนโดยแท้จริง หรือไม่
พยานหลักฐานทั้งในส่วนรายงานการประชุมต่าง ๆ และแบบแปลนคำขอก่อสร้างอาคารของกลุ่มธุรกิจที่
อยู่ในครอบครองของกรุงเทพมหานคร ย่อมจะให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ได้ดี

ในส่วนความสมประโยชน์ของโครงการนั้น หากได้เปิดให้ไต่สวนโดยเที่ยงตรงแล้วข้อ
วิเคราะห์ทางวิชาการที่หลากหลายจะปรากฏขึ้น ความเห็นของคณะกรรมการของทางราชการเองที่
เคยทบทวนและสรุปไว้ว่าประโยชน์ความจำเป็นของโครงการส่วนนี้ยังไม่มีฐานทางวิชาการมาสนับสนุนก็
จะถูกค้นพบและถูกไต่ถามถึงสาเหตุที่ไม่มีการนำเสนอต่อรัฐมนตรีและรัฐบาล ความเลือนลอยไม่แน่นอน
ในการออกแบบวิศวกรรมที่เปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลง และยังไม่อาจตอบคำถามถึงผลกระทบต่าง ๆ ได้ จะ
ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน จนแม้แต่ความไม่เต็มใจของฝ่ายบริษัทเอกชนผู้ร่วมโครงการในส่วนเส้นทางนี้
ก็อยู่ในวิสัยที่จะค้นพบได้จากรายงานต่าง ๆ เช่นกัน

หลักการ

การไต่สวนครั้งนี้เสนอให้มีขึ้นเพื่อให้การตัดสินใจของส่วนรวมเป็นไปโดยรอบคอบ ให้ความเคารพต่อสิทธิของผู้ที่จะต้องเสียหายเพื่อสาธารณะประโยชน์ ตามหลักการในระบอบประชาธิปไตย โดยระบบราชการจะมีฐานะเป็นเพียง "กระบวนการปฏิบัติราชการ" ให้ชาวบ้านครัวผู้มีส่วนได้เสีย ได้มีโอกาสให้ข้อเท็จจริงข้อคิดเห็นเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจของสาธารณะเท่านั้น ส่วนอำนาจตัดสินใจยังอยู่กับรัฐบาลผู้รับผิดชอบที่จะต้องวินิจฉัยชี้แจงตรงตามครรลองของเหตุผล โดยอิสระทั้งจากฝ่ายเจ้าหน้าที่ผู้ริเริ่ม และราษฎรผู้คัดค้าน

ลำดับขั้นตอน

มาตรการนี้ ๗๗๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย สามารถริเริ่มสั่งการให้เริ่มขึ้นได้ โดยอาศัยอำนาจทางบริหารของตำแหน่งรัฐมนตรี โดยไม่ต้องมีกฎหมายหรือระเบียบใดรองรับมาก่อนเลย ก็สั่งการเป็นคำสั่งของกระทรวงมหาดไทยได้โดยลำดับดังนี้

1. ให้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเป็นกรรมการไต่สวนโครงการ จากบุคคลที่เป็นกลางและไม่มีส่วนได้เสียใด เช่น คณบดีคณะวิศวกรรมศาสตร์คณะใด หรืออาจารย์ในภาควิชาผังเมืองจากมหาวิทยาลัย, นักกฎหมายอาวุโส เช่น นายกสภานายความหรือผู้พิพากษาผู้ใหญ่ที่เกษียณอายุ หรือสื่อมวลชนที่มีเกียรติคุณ ฯลฯ ร่วมกันเป็นคณะกรรมการดำเนินการไต่สวน โดยมีข้าราชการในสำนักปลัดกระทรวงมหาดไทยช่วยรับภาระเป็นฝ่ายเลขานุการ
2. ให้กรรมการประชุมปรึกษากำหนดประเด็นไต่สวนเบื้องต้น จากนั้นจึงกำหนดให้การทางพิเศษประกาศชี้แจงแผนงานเอกสารตามประเด็นโดยครบถ้วนต่อสาธารณะ ซึ่งอาจทำได้โดยประกาศไว้ที่สำนักงานเขต จากนั้นก็กำหนดระยะเวลาให้ผู้เสียหายลงทะเบียนเข้าไต่สวน ระบุประเด็นข้อโต้แย้งใดก็ตาม พร้อมทั้งพยานที่จะขอเสนอเข้าสู่การไต่สวน หากมีความต้องการที่จะได้พยานหลักฐานใดอันอยู่ในครอบครองของทางราชการเพิ่มเติม ก็ให้ระบุไว้ด้วย
3. เมื่อสิ้นกำหนดลงทะเบียน ก็ให้กรรมการรวบรวมประเด็นโต้แย้ง พร้อมทั้งพยานหลักฐานที่เห็นควรรวบรวมเพิ่มเติม จากนั้นจึงกำหนดเป็นกำหนดการไต่สวนตามประเด็นต่าง ๆ โดยลำดับแจ้งไปยังผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
4. เมื่อเริ่มไต่สวนให้กระทำโดยเปิดเผยต่อสาธารณะที่ผู้สนใจมีสิทธิเข้ารับฟังได้ โดยลักษณะกระบวนการนั้น การทางพิเศษต้องรับหน้าที่ชี้แจงในประเด็นต่าง ๆ ให้สิ้นกระแสความ โดยฝ่ายผู้ไต่สวนจะมีส่วนซักถามและเสนอพยานหลักฐานของตนประกอบไปด้วยจนหมดประเด็น

5. เมื่อเสร็จสิ้นการไต่สวนให้คณะกรรมการไต่สวนประชุมสรุปความเห็นในประเด็นต่าง ๆ เสนอต่อ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เพื่อพิจารณาพร้อมทั้งรายละเอียดปากคำทั้งหมด ความเห็นของคณะกรรมการนี้ให้แจ้งโดยเปิดเผยต่อสาธารณะด้วย

6. การตัดสินใจขั้นสุดท้ายของรัฐมนตรีหรือรัฐบาลถือเป็นอำนาจอิสระ ไม่ผูกพันตาม ความคิดเห็นของฝ่ายใดทั้งสิ้น คงมีแต่ภาระต้องให้เหตุผลโดยชัดแจ้งครบถ้วน ตามประเด็นและ หลักฐานเท่านั้น

ประเด็นไต่สวน

1. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากทางด่วนส่วนแยก อรุณพงษ์-ราชดำริ
2. หลักฐานเหตุผลทางวิชาการที่อ้างอิงได้ว่าจะได้ประโยชน์เช่นนั้น รวมทั้งการออกแบบ ทางวิศวกรรมทั้งหมด
3. ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทางด่วนส่วนแยกนี้ ทั้งผลกระทบในทางการจราจร, ผังเมือง และความเสียหายชนิดต่าง ๆ ที่จะเกิดกับเอกชนทั้งหลาย
4. ความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงหรือเยียวยาผลกระทบต่าง ๆ ได้ดำเนินการไปแล้วเพียงใด
5. ต่อผลกระทบอันไม่อาจหลีกเลี่ยงหรือบรรเทาได้นั้น ได้ขอใช้ให้หรือไม่ในหลักเกณฑ์ เช่นใด
6. เมื่อประเมินผลประโยชน์และผลกระทบทั้งหมดแล้ว ได้ให้เจ้าหน้าที่ชั่งตวงเป็นการ ตัดสินใจในที่สุดอย่างไร
7. หากไม่สร้างทางด่วนส่วนแยกนี้ โครงการโดยรวมจะมีผลกระทบอย่างไร มีหนทาง เลือกลงอื่นหรือไม่

สิทธิหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง

1. การทางพิเศษจะต้องรับเป็นหน้าที่ต้องชี้แจงประเด็นต่าง ๆ ให้ครบถ้วนชัดเจนที่สุด และต้องพร้อมที่จะเปิดเผยพยานหลักฐานต่าง ๆ ต่อกรรมการและผู้ไต่สวนในทุกกรณี
2. ผู้ไต่สวน มีหน้าที่ละเว้นการกระทำใด ๆ อันเป็นการบีบบังคับหรือป้ายเบงกระบวนการไต่สวน หากไม่เห็นชอบในคำสั่งระหว่างพิจารณาใด ๆ ของกรรมการ ก็ให้บันทึกเป็นคำคัดค้านไว้ เท่านั้น ในส่วนสิทธิของผู้ไต่สวน จะเป็นสิทธิในการเข้าถึงข้อมูล ขอบพยานหลักฐานต่าง ๆ ผ่านคณะกรรมการ, มีสิทธิได้ศึกษาพยานเอกสารต่าง ๆ ล่วงหน้า พร้อมทั้งซักค้านพยานและเสนอพยานของตน

3. กรรมการไต่สวน มีอำนาจกำหนดประเด็นและดำเนินการสืบพยานให้ได้ข้อมูลตามที่เห็นควรโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นประเด็นหรือพยานตามที่มีผู้เสนอเท่านั้น จึงมีอำนาจเรียกพยานเพิ่มเติมได้ตามที่เห็นควรในทุกกรณี

ความชอบธรรมของข้อเสนอ

มาตรการไต่สวนสาธารณะ เช่นที่เสนอมานี้ เป็นวิธีการสากลของอารยะประเทศ เพื่อใช้ยุติข้อขัดแย้งแตกต่างในงานจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ตลอดจนการริเริ่มโครงการสาธารณะต่างของรัฐ จัดเป็นพัฒนาการทางด้านการเมืองการปกครองที่จำเป็น เพื่อให้สอดคล้องเท่าทันกับข้อขัดแย้งที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในยุคอุตสาหกรรม ควรที่ประเทศไทยจะได้ริเริ่มนำมาปรับใช้ให้เท่าทันกับข้อขัดแย้งต่าง ๆ ที่กำลังก่อตัวขึ้นโดยทั่วไปด้วย

ด้วยเหตุนี้การไต่สวนสาธารณะตามข้อเสนอของชุมชนบ้านครัวจึงควรได้รับการพิจารณาว่าเป็นการริเริ่มมาตรการเป็นการทั่วไป มิใช่เป็นการเลือกปฏิบัติ หรือยอมตามการต่อสู้อัดค้ำของคนบางกลุ่มหากทางกระทรวงมหาดไทยได้สนองรับข้อเสนอนี้เพื่อเป็นโครงการนำร่อง เป็นตัวอย่างให้ทุกฝ่ายได้ศึกษาเพื่อสร้างระบบต่อไปในภายหน้า โดยเมื่อดำเนินการไปแล้วก็จะให้มีการศึกษาประเมินผลสรุปเป็นข้อเสนอเพื่อขั้ปฏิบัติทั้งในส่วนของกระทรวงหรือรัฐบาลต่อไป เช่นนี้ก็จะยังผลเป็นรากฐานให้แก่การพัฒนาการเมืองการปกครองไทยได้ในที่สุด

คณะทำงานเฉพาะกิจ ชุมชนบ้านครัว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยได้แต่งตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่ง เป็นผู้ดำเนินการไต่สวน
 สาธารณะเส้นทางถนนรวมและการกระจายการจราจร โดยมี ดร.ณรงค์ชัย อัครเศรณี เป็นประธาน
 คณะกรรมการชุดนี้จะทำการสอบถามไต่สวนผู้ที่มีส่วนได้เสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผู้เสนอให้เชิญมาไต่สวน
 แล้วรวบรวมสรุปผลเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และผลสรุปนี้จะต้องนำมาเปิดเผย
 ต่อมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และผลสรุปนี้จะต้องนำมาเปิดเผยต่อสาธารณชนหลังจากวันเสนอ
 ไปแล้ว 30 วัน

ในช่วงของการไต่สวนนี้ จากคำสัมภาษณ์ของ ดร.ณรงค์ชัย อัครเศรณี ได้กล่าวถึงชุมชนว่า
 ... ในช่วงแรก พอรัฐบาลแต่งตั้งกรรมการขึ้นมาไต่สวนทางชุมชนไม่เชื่อว่าทางราชการมี
 เจตนาที่บริสุทธิ์ จึงไม่สนใจในครั้งแรก ครั้งที่ 2 ก็มานั่งฟังเขาก็เห็นกระบวนการเพราะเรา
 ถามอย่างเดียวไม่ออกความเห็น พอครั้งที่ 3, 4, 5, 6 เขาก็ร่วมมือให้ข้อมูลเต็มที่ ซักถามเต็มที่
 ตอบคำถามเต็มที่ แต่ผลจะออกมาอย่างไรก็แล้วแต่เขาอาจพอใจ ไม่พอใจ ... ถ้าทาง
 รัฐบาลทำต่อไปเขาก็คงต่อสู้ต่อไป ถ้าไม่ทำก็เลิกต่อต้านก็จบ ถ้ารัฐบาลตัดสินใจว่าทนายได้เงื่อนไขว่า
 จะให้ความช่วยเหลืออย่างไรต่อไป เขาก็อาจมีปฏิกิริยาอีกแบบ⁴⁴ . .

ถึงแม้ว่า ผลสรุปของการไต่สวนฯ จะยังไม่ได้เปิดเผยต่อสาธารณชนในขณะนี้ เนื่องจากใน
 ขณะที่ทำการศึกษา อยู่ในช่วงระยะเวลารวบรวมสรุปผล ยังไม่ได้นำเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
 มหาดไทยและเมื่อเสนอแล้วต้องรอรระยะเวลาอีก 30 วัน จึงจะนำมาเปิดเผยต่อสาธารณชนได้ ดังนั้น
 ผลสรุปของการไต่สวนฯ จึงไม่สามารถนำมาเสนอในที่นี้ได้ อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านครัวได้แสดงศักยภาพ
 ของตนเองออกมาแล้ว บทสรุปสุดท้ายจะมีผลอย่างไรขึ้นอยู่กับรัฐบาลจะตัดสินใจ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴⁴สัมภาษณ์ ณรงค์ชัย อัครเศรณี, 30 กรกฎาคม 2536.